

NIERYNKOWY ASPEKT GOSPODARKI REPUBLICY MOŁDAWII

MACIEJ KOWALCZYK

ORCID: 0009-0004-22-04-6840

e-mail: maciek.kowalczyk@poczta.fm

Streszczenie. Celem artykułu jest naukowa próba opisanie części gospodarki Republiki Mołdawii, funkcjonującej głównie na obszarze kontrolowanym przez rząd w Kiszyniowie, choć utrzymującej także związki z partnerami z separatystycznego regionu Naddniestrza. Jej uczestnicy przez lata wypracowali model biznesowy oparty o kontakty osobiste, obchodzenie lub łamanie obowiązujących przepisów prawa oraz wykorzystywanie majątku państwowego do generowania przychodów na poziomie, który trudno byłoby osiągnąć w warunkach rządów prawa, konkurencji i saturacji rynkowej przy aktywnie działających służbach zwalczających korupcję. Eksplanacja skupia się na osobach polityków i przedsiębiorców Vladimira Plahotniuka oraz Ilana Șora, przypadkach czołowych mołdawskich przedsiębiorstw i branży hazardowej. Wyzwaniem dla badacza jest dostępność oficjalnych dokumentów i danych. Analiza skupia się na dokumentach, publikacjach medialnych oraz wydarzeniach, które były szeroko komentowane przez opinię publiczną. Zebrane w toku procesu badawczego informacje oraz opinie pozwalają podjąć próbę oceny skali zawładnięcia mołdawskiej gospodarki przez niektóre grupy interesów, a także prześledzić działania mające na celu przeciwdziałanie korupcji i umniejszenia zapłaty należności publicznoprawnych.

Słowa kluczowe: Rynek, konkurencja, gospodarka, Republika Mołdawii, Kiszyniów, Plahotniuc, Șor, hazard, sankcje, Lista Magnickiego

Title: The non-market aspect of the economy of the Republic of Moldova

Summary. The purpose of the article is a scientific trial of a description of the economy of the Republic of Moldova, operating mainly in the area subject to jurisdiction of the government in Chisinau, but also partnering with enterprises from the separatist region of Transnistria, whose participants have developed a business model based on personal relations, circumventing or violating applicable laws and using state property to generate revenues at a level that would be difficult to achieve in conditions of the rule of law, competition and market saturation with operating anticorruption services. The explanation focuses on a description of politicians and entrepreneurs Vladimir Plahotniuc and Ilan Șor, cases of leading Moldovan enterprises and the gambling industry. The challenge for the researcher is the availability of official documents and data. The analysis focuses on documents, media coverage and events that were subject of a wider public discussion. The information and opinions collected in the course of the research process allow for an attempt to assess the scale of

the takeover of the Moldovan economy by certain interest groups, as well to observe actions aimed at counteracting corruption and reducing retributions of public-law liabilities.

Keywords: Market, competition, economy, Republic Moldova, Chisinau, Plahotniuc, Șor, gambling, sanctions, Magnitsky Act

WYZWANIA BADAWCZE

Znaczna część gospodarki Republiki Mołdawii opiera się na innych niż rynkowe zasadach prowadzenia działalności gospodarczej. Liczą się znajomości, kontakty, wzajemne interesy i czerpanie pożytków kosztem skarbu państwa bądź instytucji do niego należących, w tym znaczących przedsiębiorstw państwowych. W dalszej części artykułu opisany jest przypadek nagłego wyjazdu z Kiszyniowa Vladimira Plahotniuka, polityka i przedsiębiorcy, który w pewnym okresie był najbardziej wpływowym i być może także zamożnym człowiekiem w mołdawskim państwie. Jednym z filarów jego bogactwa była spółka Metalferos SA, którą kontrolował i z której uzyskiwał znaczne przychody. Powiązania polityki i biznesu są także widoczne w sferze mediów ze szczególnym uwzględnieniem telewizji i radia, które na obszarze kontrolowanym przez rząd w Kiszyniowie są nadal najważniejszymi środkami masowego przekazu. Choć Republika Mołdawii nie posiada dostępu do morza, to na brzegu Dniestru w Giurgiulești znajduje się port, który umożliwia przeładunki towarów. Korzystają na tym głównie dystrybutorzy paliw, zbóż i olejów roślinnych. Drugim ważnym portem komunikacyjnym jest kiszyniowskie lotnisko, które generuje znaczne przychody, rodząc spory o kontrolę nad nim. Interesująca jest także branża hazardu online, dostępna dla obywateli mołdawskich z serwerów, które w większości znajdują się daleko za granicami państwa. Wyzwaniem dla badacza jest ograniczona dostępność oficjalnych źródeł, opracowań naukowych i dokumentów, które uwiarygodniałyby przedstawione opinie i dane. Opis przytoczonych zdarzeń opiera się na relacjach medialnych i opiniach powtarzanych w przestrzeni publicznej.

VLADIMIR PLAHOTNIUC

W dniu 13 stycznia 2020 roku były lider Partii Demokratycznej Mołdawii Vladimir Plahotniuc, jego żona Oksana Kildescu i dwóch synów znaleźli się na liście sankcji USA. Poinformował o tym na Twitterze ówczesny sekretarz stanu USA, Mike Pompeo. Wyjaśnił to zaangażowaniem byłego urzędnika i oligarchy w praktyki korupcyjne, które podważają rządy prawa i poważnie zagrażają niezależności

demokratycznych instytucji Republiki Mołdawii. Oświadczenie reprezentanta amerykańskiej administracji było sygnałem, że Stany Zjednoczone nie tolerują korupcji i solidaryzują się z narodem mołdawskim. Departament Stanu wykorzystał narzędzie, jakim jest wpisanie na listę osób i podmiotów objętych sankcjami, do promowania pomocy w pociąganiu do odpowiedzialności skorumpowanych urzędników, zarówno w regionie, jak i na całym świecie. Był to pierwszy przypadek nałożenia takiej sankcji administracyjnej na obywateli Republiki Mołdawii. Działanie było następstwem szeregu zdarzeń, których kulminacyjnym momentem była ucieczka Plahotniuka z Kiszyniowa 14 czerwca 2019 roku, po tym, jak ówczesny amerykański ambasador w Republice Mołdawii Dereck Hogan tego dnia odbył krótkie spotkanie z nim, przekonując do rozpoczęcia pokojowego przekazywania władzy legalnie utworzonemu rządowi Mai Sandu. Mołdawski polityk i przedsiębiorca wkrótce zrezygnował ze stanowiska przewodniczącego Partii Demokratycznej Mołdawii, a pod koniec lipca ogłosił rezygnację z mandatu posła. Prokuratura wszczęła przeciwko niemu postępowanie karne pod zarzutem prania pieniędzy i udziału w kradzieży miliarda dolarów. Następnie 11 października 2019 roku mołdawski sąd wydał nakaz aresztowania Plahotniuka, a 17 października Narodowe Centrum Zwalczenia Korupcji umieściło go na międzynarodowej liście poszukiwanych. Jednak były polityk nie był wtedy jeszcze poszukiwany przez Interpol. Po omówieniu śledztwa w sprawie kradzieży miliarda dolarów z banków na posiedzeniu Najwyższej Rady Bezpieczeństwa w grudniu 2019 roku Narodowe Centrum Zwalczenia Korupcji zapytało Rumunię, Wielką Brytanię i Stany Zjednoczone, czy Plahotniuc jest w tych krajach. W tamtym czasie mołdawskie media spekulowały na temat miejsca pobytu zbiega. Spowodowało to falę domysłów, jakoby ukrywający się polityk przebywał w Miami, mimo nałożonych na niego osobistych sankcji. Domysły te spotęgował fakt, że doniesień tych w Waszyngtonie ani nie potwierdzono, ani im nie zaprzeczono. Media mówiły o Miami, gdyż w mołdawskiej przestrzeni publicznej wielokrotnie powtarzano zasłyszane wypowiedzi o tym, jakoby Plahotniuc po dokonaniu kradzieży miliarda dolarów kupił tam nieruchomości, auta, jachty i odrzutowce.

Mimo tego, że swego czasu najbardziej wpływowy człowiek w Mołdawii od czerwca 2019 roku przebywał za granicami swojej ojczyzny, to jego zachowania wskazywały na to, że starał się pozostać aktywny w polityce, kreując się na ofiarę prześladowań ze strony ówczesnych władz państwowych. Następnie dokonał zwrotu w retoryce, krytykując Rosję i siły prorosyjskie w Mołdawii po tym, jak rosyjski sąd wydał postanowienie o jego aresztowaniu. Twierdził jednocześnie, że prezydent Igor Dodon ma na celu zapewnienie Moskwie kontroli nad mołdawską polityką i przeorientowanie wektora geopolitycznego Mołdawii

na Wschód. Apelował w mediach społecznościowych, aby poprzeć jego powrót do ojczyzny, którą należało ratować przed wzrastającą kontrolą rosyjską. Zachowania te z perspektywy czasu okazały się nieszczerze, a motywacją zbiegłego oligarchy było zapewnienie sobie, rodzinie i zebranych aktywom odpowiedniej ochrony oraz możliwości powrotu do Kiszyniowa, gdzie mógłby wrócić do walki o władzę, wpływy i pieniądze. Wśród wspierających go najbardziej widoczny był jego najbliższy krewny, sojusznik, były przewodniczący parlamentu Andrian Candu, który systematycznie podkreślał, że Plahotniuc opuścił Republikę Mołdawii ze względów bezpieczeństwa. Sprawę skomentował ówczesny amerykański ambasador Dereck Hogan, twierdząc, że Stany Zjednoczone nie dają Plahotniukowi żadnych gwarancji bezpieczeństwa, a także są gotowe rozważyć ekstradycję byłego przywódcy Partii Demokratycznej Mołdawii do Republiki Mołdawii, jeśli otrzymają stosowny wniosek z Kiszyniowa. Komentując tę decyzję, Dereck Hogan powiedział, że „Stany Zjednoczone solidaryzują się z narodem Mołdawii w dążeniu do wzmocnienia rządów prawa. To jest przykład zaangażowania ludności Mołdawii w walkę z korupcją. Będziemy nadal starać się stworzyć system wymiaru sprawiedliwości, który będzie traktował wszystkich obywateli równo i karał winnych, niezależnie od ich sytuacji. Nikt nie powinien stać ponad prawem”. Mimo tych deklaracji do ekstradycji nie doszło, a na ulicach Kiszyniowa otwarcie mówiono, że mimo zmiany władzy, ludzie oligarchy kontrolują wymiar sprawiedliwości i nie dopuszczą do ekstradycji Plahotniuka do ojczyzny. Amerykańska decyzja w praktyce oznaczała, że pobyt Plahotniuka i jego rodziny w USA stał się nielegalny. Niemożliwe byłoby skuteczne ubieganie się o azyl polityczny, a po opuszczeniu terytorium USA niemożliwy byłby legalny powrót. Mimo tego, że inne kraje nie zareagowały oficjalnie na decyzję USA, to nieformalnie dalsze jego przemieszczanie się po terytorium Wielkiej Brytanii bądź Unii Europejskiej byłoby niemożliwe. Ponadto 3 grudnia 2019 roku Plahotniuc otrzymał zakaz wjazdu do Szwajcarii i Liechtensteinu. Władze szwajcarskie orzekły w tej sprawie, mimo że były polityk Republiki Mołdawii posiada w Szwajcarii nieruchomości, a jego rodzina przez wiele lat mieszkała w domu na przedmieściach Genewy. Faktycznie pozbawienie Plahotniuka przywilejów, którymi się cieszył do czerwca 2019 roku, oznaczało szereg zmian. Przede wszystkim był to sygnał, by rozpocząć walkę z korupcją, a także by odciąć grupę osób związanych z Partią Demokratyczną Mołdawii od faktycznego wpływu na funkcjonowanie państwa. W ten sposób zamknięto im drogę dalszej kariery politycznej. Jednocześnie można przypuszczać, że przydatność grona bliskich współpracowników byłego lidera Partii Demokratycznej Mołdawii spadła, gdy stał się osobą toksyczną. Przez to nałożenie sankcji należy rozpatrywać jako przemyślany krok Stanów Zjednoczonych

o długofalowych skutkach. Odcięcie oligarchy od aktywów w USA i Szwajcarii, zamknięcie mu drogi powrotu do ojczyzny, a także nakaz aresztowania w Rosji oznaczały, że jego sytuacja uległa radykalnej zmianie.

Vladimir Plahotniuc niewątpliwie personifikował ówczesny wizerunek państwa, a także gospodarki opartej na modelu oligarchiczno-kapitalistycznym. Według szacunków, osobisty majątek niegdyś najważniejszej osoby w kraju w szczycie jego potęgi wart był 3 mld USD, co oznaczało ok. 30% PKB Republiki Mołdawii. Jego roli w krajowej polityce nie sposób oddzielić od wpływu na gospodarkę. Zbudowanie tak znacznego majątku było możliwe dzięki licznym kontaktom z władzami i zarządami najważniejszych mołdawskich przedsiębiorstw, włączając te z obszaru kontrolowanego przez separatystów z Naddniestrza. Udokumentowane wskazanie Plahotniuka jako bezpośredniego bądź pośredniego udziałowca wielu firm nie jest możliwe. Podobnie trudne byłoby znalezienie dokumentów rejestrowych spółek, które za czasów świetności najbogatszego wtedy obywatela Republiki Mołdawii zajmowały się pośrednictwem między największymi mołdawskimi firmami a ich odbiorcami. Jego nagły wyłot z Kiszyniowa 14 czerwca 2019 roku oraz obowiązujący nadal faktyczny zakaz powrotu oznaczają jednak, że reprezentował toksyczny sposób prowadzenia biznesu. Fakt, że zajęły się nim władze amerykańskie, szwajcarskie i rosyjskie świadczy o znacznej liczbie wrogów, których dorobił się podczas pięcia się w górę drabiny finansowej. Prezydent Igor Dodon powiedział, że priorytetem jest odesłanie w kajdankach oligarchy Plahotniuka do ojczyzny: „Zadaniem prezydenta, parlamentu, rządu jest dopilnowanie, aby każdy, kto uczestniczył w różnych intrygach, w akcjach korupcyjnych, został pociągnięty do odpowiedzialności prawnej. Każdy, kto łamie prawo, powinien trafić do więzienia. A jeśli zapytacie mnie o Plahotniuka, odpowiem wam: tak, dostarczenie Plahotniuka do naszej ojczyzny w kajdankach jest dla nas priorytetem”, dziękując także Rosji za skazanie zbiega i umieszczenie go na międzynarodowej liście poszukiwanych. Mimo to upływ czasu pokazuje, że o wiele bardziej opłaca się kolejnym władzom mołdawskim wypowiadać się o „konieczności dostarczenia Plahotniuka w kajdankach”, niż rozpocząć proces z jego udziałem. Ewentualny proces, którego celem miałyby być skazanie mołdawskiego miliardera, niósłby ze sobą wiele zagrożeń. Śledztwo mogłoby ujawnić zaangażowanie w korupcję polityków z każdej strony mołdawskiej sceny politycznej, w tym osób piastujących eksponowane stanowiska. Zeznania i wyjaśnienia zapewne obfitowałyby w nazwiska, daty, fakty i sumy, które pogrzyżyłyby kariery przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, biznesu, sztuki i administracji. W rozmowach kularowych pojawiły się opinie, że śledztwo w sprawie kradzieży miliarda dolarów, łączące się z osobą zbiegłego polityka, stało się doskonałą

okazją dla niektórych przedstawicieli administracji mołdawskiej, by wzmocnić swoją pozycję, wzbogacić się i wesprzeć beneficjentów kradzieży nie tylko w legalizacji pozyskanych środków, a nawet w ich pomnożeniu. Widoczny w centrum Kiszyniowa w latach 2020–2021 boom budowlany według niektórych ekspertów gospodarczych finansowany był ze środków pochodzących z kradzieży miliarda dolarów i jednocześnie osłaniany przez urzędników posiadających odpowiednie zdolności decyzyjne. W historii Republiki Mołdawii po raz pierwszy mogło dojść do sytuacji, w której tak znaczne środki pozyskane z przestępstwa bądź serii przestępstw wróciły do kraju, by zostać tam zalegalizowane i pomnożone. Jednocześnie doszło do synchronizacji tych inwestycji z pandemią COVID-19, która formalnie ograniczyła zdolności reakcji organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości; wyjątkowo sprzyjającymi warunkami kredytowania inwestycji oraz zakupów mieszkań przez klientów końcowych, finansowanych przez kredyty hipoteczne. Powrót Vladimira Plahotniuka do roli aktywnego uczestnika mołdawskiej polityki wydaje się mało prawdopodobny. Jednak nadal dysponuje on kontaktami, które mogą pomóc mu obracać środkami znajdującymi się w jego dyspozycji.

Sytuację związaną z Vladimirem Plahotniukiem obszernie skomentowano w mediach. Warto przytoczyć niektóre z wypowiedzi na temat¹.

Vlad Lupan, ekspert, były stały przedstawiciel Republiki Mołdawii przy Organizacji Narodów Zjednoczonych, na stałe mieszkający w Stanach Zjednoczonych: „Jak już zauważyli amerykańscy urzędnicy, jest to sygnał, poprzez który Stany Zjednoczone demonstrują, że walczą z korupcją na całym świecie. Stany Zjednoczone wysłały do Republiki Mołdawii sygnał, że piłka jest teraz po stronie mołdawskiego wymiaru sprawiedliwości. Reforma wymiaru sprawiedliwości była przedmiotem dyskusji od wielu lat, ale prawie nic się nie zmieniło. Dlatego taki sygnał pozostaje stale aktualny. Nie jest to odosobniony akt, prawie co miesiąc Departament Stanu ogłasza nałożenie sankcji na określone osoby z różnych krajów. W grudniu podjęto decyzję o nałożeniu sankcji na trzy osoby z Ameryki Łacińskiej i Europy Wschodniej, w tym z krajów, które niedawno przystąpiły do Unii Europejskiej, a we wrześniu 2019 roku takie postanowienie padło na byłego lidera Socjaldemokratycznej Partii Rumunii Liviu Dragnea. Vladimir Plahotniuc jest partnerem Dodona od 2016 roku. Plahotniuc czuł się niekomfortowo z Dodonem, bo nagrywał ich rozmowy, choć miał z Dodonem interesy. Dodon przystąpił więc do wyeliminowania Plahotniuka, aby rządzić krajem bez rywalizacji

¹ Na podstawie informacji opublikowanych w „Infotag Analytics”, wydanie 2 (549), opublikowane 22.01.2020 r., cytaty przetłumaczone w całości.

i strachu. A teraz Dodon obawia się powrotu Plahotniuka do Mołdawii, bo może wiele powiedzieć”.

Ion Sturza, były premier Republiki Mołdawii: „Decyzja USA to koniec dla Plahotniuka. To cyniczna lekcja do nauczenia. Cztery lata temu, 13 stycznia 2016 roku, Stany Zjednoczone musiały dokonać wyboru między mną a Plahotniukiem, kiedy ubiegałem się o stanowisko premiera Republiki Mołdawii. W ostatniej chwili zdecydowali się na Plahotniuka. Pieniądze z Dubaju i obietnica zmian w parlamencie w celu zatrzymania »rosyjskich czołgów« były argumentami, które postawiły mnie przed faktem dokonanym. Później Victoria Nuland uspokoiła mnie, mówiąc, że polityka USA ma swoje granice. Rozszerzenie tych granic zajęło cztery lata walki”.

Alexandr Petkov, dziennikarz: „Wszyscy zrozumieliśmy, że nie ma czasu na euforię i odrabiamy lekcje, nie czekając na pomoc z zagranicy. Przeczytaj uważnie oświadczenie sekretarza stanu Pompeo. Stwierdził wprost, że to właśnie u władzy Plahotniuc dopuścił się poważnych przestępstw, podporządkowując instytucje państwowe. Plahotniuc nie mógłby sam popełnić licznych zbrodni przeciwko państwu bez swoich wiernych współników, którzy powinni siedzieć z nim na tym samym dołku. To byli prokuratorzy Zubcu, Gurin, Harunjen. To były szef Sądu Najwyższego i Sądu Konstytucyjnego Poalelunji, to były szef Trybunału Konstytucyjnego Tanase, to były szef sądu Pleșca, byli przewodniczący parlamentu Lupu i Candu, były premier Filip, były minister spraw wewnętrznych Jizdan. Dawne służby specjalne Balan i Botnar. Były prezes Narodowego Banku Drăguțanu. Były minister finansów Chicu. No i oczywiście oczywistym lojalnym partnerem Plahotniuka jest Dodon, jakby nie starał zrobić z siebie zacieklego przeciwnika Plahotniuka dzisiaj”.

Bogdan Țîrdea, poseł Partii Socjalistów Republiki Mołdawii: „Sprawa Plahotniuka to tylko jeden z obiektów licytacji USA z Rosją, będąca wstępną »ofertą« do negocjacji. Podczas gdy Plahotniuc kontrolował 30 członków własnej partii i przez to mógł zapewnić większość parlamentarną w kraju, to był interesujący. Nawet bardziej od Filata. Potem używali go jako pionka w wielkiej grze: ustawa o walce z rosyjską propagandą, utworzenie biura NATO czy zniesienie statusu języka rosyjskiego. Potem przestał być potrzebny. Mołdawia powinna być wdzięczna USA i administracji Trumpa za odmowę przyjęcia usług odrażającego oligarchy. Ale nasza wdzięczność będzie nieograniczona, jeśli Stany Zjednoczone i Zachód jako całość pomogą w trzech rzeczach: wpisaniu go na listę Interpolu, aresztowaniu, konfiskacie majątku i zwróceniu go Republice Mołdawii i jej obywatelom”.

Sergiu Mocanu, lider ruchu antymafijnego: „Decyzja USA zaskoczyła prezydenta Dodona. Socjaliści nie na próżno mówią o Rosji i roli Moskwy w podjęciu

tej decyzji. Plahotniuc posiada obywatelstwo rosyjskie i tam został skazany zaocznie. Moskwa jest gotowa przedstawić wszystkie swoje dowody po to, by Stany Zjednoczone dokonały ekstradycji Plahotniuka nie do Mołdawii, lecz do Rosji. Dodonowi bardzo by się to spodobało, bo taka decyzja byłaby główną gwarancją jego bezpieczeństwa i bezkarności. Ale Plahotniuc musi zostać dostarczony do Kiszyniowa. Jeśli nie zostanie zatrzymany i przewieziony do Mołdawii, sam musi przybyć i poddać się. Dla niego jest to najlepsza opcja, ponieważ w Rosji nie czeka na niego nic dobrego. A w Mołdawii może zdziałać wiele dobrego. Musi wygłosić polityczną deklarację pod bramą Zakładu Karnego Nr 13 i opowiedzieć o popełnionych zbrodniach i jego współnikach, którzy również powinni zostać pociągnięci do odpowiedzialności. Obywatele Mołdawii byłiby wdzięczni Plahotniukowi za szczere wyznanie”.

Victor Stepeniuc, ekspert, historyk, były deputowany Partii Komunistów i były wicepremier: „Stany Zjednoczone potrzebowały Plahotniuka jako władcy i głównego kontrolera rządu Partii Demokratycznej Mołdawii. Teraz, gdy jest bez władzy, oskarżany o zbrodnie, bez kontroli nad partią, nie jest im już potrzebny. Amerykanie są zainteresowani reformą Partii Demokratycznej Mołdawii, aby stała się proamerykańska i centroprawicowa. Demokraci znów są u władzy. A kolejną szansą dla Partii Demokratycznej Mołdawii jest przygotowanie sojuszu centroprawicowego w obecnym i być może w nowym parlamencie. Amerykanie są dobrzy w kalkulacji sytuacji. Nie poświęcili jeszcze całkowicie Plahotniuka; wciąż mogą go nawet chronić, nie jest w ich interesie, aby go zniszczyć. Nadal będą czekać na reformę sądownictwa i na zwrot skradzionego miliarda”.

Stefan Gligor, adwokat oraz działacz obywatelski: „Stany Zjednoczone podjęły długo oczekiwaną decyzję. Gratulacje dla tych nielicznych, którzy mieli odwagę przeciwstawić się systemowi Plahotniuka, którzy nie poddali się i nie sprzedali. Teraz obowiązkiem każdego obywatela jest zapobieganie reoligarchizacji i powtórzeniu uzurpacji władzy”.

Alexey Tulbure, były stały przedstawiciel Republiki Mołdawii przy Organizacji Narodów Zjednoczonych i Radzie Europy, politolog, historyk: „Decyzja USA jest dowodem na to, że nasz strategiczny partner opowiada się za demokracją. Myślę, że pod tym względem nie może być wątpliwości. Problem w tym, że wymiar sprawiedliwości Republiki Mołdawii pozostał niezreformowany. Nigdy nie mamy czasu na działanie w zgodzie ze społecznością międzynarodową. Kiedy coś się przytrafi na arenie międzynarodowej zwykle nas zaskakuje i nie jesteśmy gotowi na szybką reakcję. Nowe kierownictwo Prokuratury Generalnej ma teraz rzadką szansę udowodnienia opinii publicznej, że rzeczywiście do prokuratury przychodzą nowi ludzie i że zmiany na lepsze potrważą długo. Prezydent Dodon,

który do czerwca 2019 roku współpracował z reżimem Plahotniuka może zadeklarować wszystko. Osobiście uważam, że jeśli Plahotniuc zostanie dostarczony do Republiki Mołdawii, będzie to zwycięstwo Mołdawii, całego społeczeństwa, zwycięstwo, które nie powinno pozostać jednorazowe, ale stać się podstawą sprawiedliwości, funkcjonowania instytucji demokratycznych. A to powinna być lekcja dla każdego, kto stara się kontynuować ulubione techniki i strategię Plahotniuka, z których korzystało wielu innych zarówno przed nim, jak i z nim”.

RYNEK HANDLU ŻŁOMEM W REPUBLICIE MOŁDAWII

Handel złomem, recycling oraz eksport wyrobów stalowych stanowi jeden z bardziej dochodowych biznesów prowadzonych w Republice Mołdawii. Potencjał dostrzegł Plahotniuc. Pierwszym podmiotem, który zmonopolizował rynek, stała się Spółka Akcyjna Metalferos², która zajmuje się odbiorem odpadów metalowych od podmiotów gospodarczych celem dalszej odsprzedaży, m.in. do Mołdawskich Zakładów Metalurgicznych w Rybnicy MMZ³, leżącej na terenie separatystycznego Naddniestrza, która jest powiązana z holdingiem Sheriff⁴ i „administracją” separatystycznego regionu, ale także na eksport do innych krajów. W czasach, kiedy Vlad Plahotniuc posiadał znaczące wpływy w Republice Mołdawii, władze mołdawskie przyznały Metalferos SA liczne przywileje, co pomogło przedsiębiorstwu zająć monopolistyczną pozycję w eksporcie metali żelaznych i nieżelaznych. Małe przedsiębiorstwa, które próbowały zaangażować się w tę niewątpliwie dochodową działalność, nie otrzymywały pozwoleń na eksport, były poddawane kontrolom i naciskom organów regulacyjnych. Najbardziej upartych, którzy próbowali walczyć z machiną państwową, karano grzywnami i więzieniem⁵. Agencja Mienia Publicznego Republiki Mołdawii posiada 78,28% z 281,065 akcji Metalferos. W 2018 roku obroty firmy wyniosły 1,45 mld MDL, co oznacza wzrost o 157,2 mln MDL w porównaniu do 2017 roku. Zysk za ten okres wzrósł do 46,6 mln MDL (odpowiednio: 0,5 mld PLN, 31 mln PLN oraz 9,5 mln PLN). Latem 2021 roku były dyrektor Metalferos Victor Ostap poinformował⁶, że Vlad

² <https://www.metalferos.md>, [dostęp: 10.02.2022 r.]

³ <https://www.aommz.com/en>, [dostęp: 10.02.2022 r.]

⁴ <https://sheriff.md>, [dostęp: 10.02.2022 r.]

⁵ Na podstawie informacji opublikowanych w Infotag Analytics, wyd. 5 (650), opublikowane 02.02.2022 r.

⁶ Na podstawie informacji opublikowanych w Infotag Analytics, wyd. 6 (651), opublikowane 09.02.2022 r.

Plahotniuc przejął kontrolę nad przedsiębiorstwem za prezydentury Vladimira Voronina w 2006 roku. Od tego czasu sprzedaż zaczęła być przed państwem ukrywana, a zysk trafił do firmy współpracownika Plahotniuka, byłego zastępcy szefa Partii Demokratycznej Mołdawii, Vladimira Andronachiego, obecnie ukrywającego się w Rumunii. W tym samym czasie zmieniono kierownictwo przedsiębiorstwa, Victor Ostap został zmuszony do rezygnacji i opuszczenia Republiki Mołdawii. Były wiceprzewodniczący Parlamentu Republiki Mołdawii Alexandru Slusari uważa, że Metalferos generował dla Plahotniuka dochód rzędu 70–80 mln euro rocznie, w sumie przynosząc mu ok. 500 mln EUR. Sytuacja ta trwała do zmiany władzy w 2019 roku. Po utworzeniu rządu na czele z Maią Sandu przywileje Metalferos zostały anulowane. W wyniku liberalizacji rynku już w 2019 roku kolejne 10 firm otrzymało licencję na eksport złomu, w kolejnych dwóch latach ich liczba wzrosła. W związku z działalnością konkurencji przychody spółki zaczęły spadać.

Równoległe organy śledcze rozpoczęły dochodzenie w sprawie działalności Metalferos. Przeprowadzono poszukiwania w firmie, mieszkaniach kadry kierowniczej i powołano nowy zarząd. Byli dyrektorzy zostali oskarżeni o pranie pieniędzy, oszustwa i fałszowanie dokumentów. W trakcie śledztwa okazało się, że w latach 2015–2019 jedna z firm przekazała na konta Metalferos 2,2 mld MDL (0,45 mld PLN). Metalferos kupował metale żelazne i nieżelazne od pośredników po zawyżonej cenie. Strony dzieliły się różnicą cen po zbyciu towaru odbiorcom końcowym. Tym samym wyrządzono szkody dla mołdawskiego Skarbu Państwa w wysokości 215 mln MDL (41 mln PLN). Ponadto według prokuratury, Metalferos dostarczał metal wyspecjalizowanym firmom w Turcji, Niemczech, Austrii i Holandii. Jednocześnie spółka podpisała fikcyjne umowy z pośrednikami z tych krajów (Metoil Trading LLP, Metoil Trading FZE, Vellonton LLP, Megatex LTD i Rombat SA). Zgodnie z umowami pośrednicy rzekomo kupowali metal od Metalferos po obniżonej cenie i sprzedawali go już po zawyżonej we własnym kraju. Faktycznie złom był od razu wysłany do huty MMZ w Rybnicy, a Metalferos przekazywał różnicę w cenie pośrednikom: Rowallan Overseas, Steel Marketing LTD oraz Innotube LLP. W toku dochodzenia nadal ustala się ostatecznych beneficjentów tych operacji. W wyniku oszustwa Metalferos wyrządził państwu mołdawskiemu szkody na kolejne 133 mln MDL (26 mln PLN). Na początku 2020 roku rząd pod kierownictwem premiera Iona Chicu postanowił sprywatyzować Metalferos. „Biorąc pod uwagę, że rynek eksportowy metali żelaznych i nieżelaznych został zliberalizowany, a ceny są ustalane na międzynarodowych giełdach, w celu zapewnienia konkurencyjnych warunków, rząd zaproponował włączenie Metalferos do listy aktywów podlegających prywatyzacji” – powiedział

Ion Chicu. Agencja Mienia Publicznego wystawiła na sprzedaż 78,28% akcji Metalferos, gdyż 5,13% akcji należy do Alla Luka Volk, a około 16,6% – do 329 osób posiadających mniej niż 1%. Oferta ze względu na konkurencję na rynku nie wzbudziła zainteresowania inwestorów.

W 2021 roku sytuacja w Metalferos zaczęła się poprawiać. W pierwszej połowie roku prawie potroił swoją sprzedaż z 479 mln MDL do 1,34 mld MDL i osiągnął zysk w wysokości 53,94 mln MDL (odpowiednio 96, 268 oraz 9,5 mln PLN). Głównym odbiorcą jest huta MMZ w Rybnicy, do której dostawy podwoiły się. Po kolejnej zmianie władzy w 2021 roku w przedsiębiorstwie spadły przychody, zyski i zmniejszono dywidendy. Grupa drobnych akcjonariuszy wysłała list otwarty do ówczesnego prokuratora generalnego Alexandru Stoianoglo, wskazując, że „firma jest doprowadzana do bankructwa przez grupę ludzi z byłego otoczenia Plahotniuka, którzy nadal kontrolują firmę. Zastępca szefa PDM Vladimir Andronachi, były dyrektor finansowy Sergiu Catana, a jednocześnie bliski krewny byłego prezydenta Igora Dodona, były dyrektor Igor Cujba oraz główna księgowa Valentina Gurulia nie tylko starają się zbankrutować i sprywatyzować Metalferos po niskiej cenie, ale także ukrywają kradzieże od 2008 roku. Nowe schematy powstają przy aprobacie rządu Iona Chicu. Agencja Mienia Publicznego nie podejmuje działań mających na celu zmianę stanu rzeczy, a wręcz przeciwnie, stymuluje bezprawie, co wskazuje na kontrolowaną upadłość firmy”.

Na początku 2022 roku Metalferos stał się niewypłacalny. Z powodu długów wobec dostawców dwa banki zablokowały rachunki spółki. Przedsiębiorstwo prawie przestało zbierać i eksportować złom, nie spłacało długów i zbliżało się do bankructwa. Eksperti rynkowi uważają, że upadłość ta została zorganizowana przez tych, którzy wcześniej kontrolowali przedsiębiorstwo. „Przez długi czas Andronachi i jego współpracownicy spodziewali się prywatyzacji Metalferos za symboliczną cenę. Odnieśliby sukces, gdyby rząd socjalistyczny pozostał u władzy. Po zmianie władzy postanowili inaczej – stworzyć nowe przedsiębiorstwo i doprowadzić do bankructwa Metalferos. Pod koniec 2021 roku powstał BPM. Dziś zatrudnia tych, którzy przez ostatnie 15 lat kontrolowali Metalferos, w tym byłego dyrektora Cujbę” – twierdzi dziennikarz śledczy Alexander Kozar, dodając że: „BPM dusi innych uczestników rynku, zmuszając ich do płacenia wyższych niż rynkowe ceny za złom. Firma działa w porozumieniu z MMZ, dyktując ceny na rynku. MMZ może sobie na to pozwolić, ponieważ zakład w Rybnicy płaci za gaz i prąd kilka razy mniej niż inne podobne przedsiębiorstwa w Ukrainie, Rumunii czy Turcji, a średnia pensja pracowników wynosi 300 dolarów miesięcznie. W ten sposób na rynku powstaje nowy monopolista, a przedsiębiorstwo z kapitałem państwowym zbliża się do bankructwa”. Według niego BPM tłumi konkurencję, będąc

wyłącznym dystrybutorem na rynku mołdawskich metali i cementu z Rybnicy. „Oczywiście metal i cement produkowane w Naddniestrzu są tańsze ze względu na ceny gazu, które na lewym brzegu Dniestru są dziesięć razy niższe niż na prawym. A władze nie robią nic, by chronić rynek, w tym cementownię w Rezinie, która należy do francuskiego inwestora, koncernu LaFarge” – podkreślił dziennikarz. „Zakład potrzebuje importu. Po zaostrzeniu stosunków z Rosją Ukraina zakazała eksportu złomu do Naddniestrza, m.in. w celu ochrony ukraińskich fabryk przed niełojalną konkurencją ze strony MMZ. Ale uczestnicy schematów szybko znaleźli nowe rozwiązanie. Import odbywa się z Rumunii, m.in. przez port Galati. Zaangażowane są w to także BPM i Andronachi oraz zainteresowane osoby z Tyraspola i Moskwy” – dodał w tym kontekście Alexander Kozier.

W połowie listopada 2021 roku Unia Europejska wprowadziła zakaz eksportu złomu poza obszar unijny, w tym do Republiki Mołdawii. Jest to przewidziane w nowym wydaniu rozporządzenia w sprawie przemieszczania odpadów. Dokument został opublikowany przez Komisję Europejską i wprowadza ograniczenia mające na celu ochronę unijnego rynku i zapewnienie mu niezbędnych surowców, a także konieczność przestrzegania unijnych norm środowiskowych, których huta MMZ nie przestrzega. Doprowadziło to do niedoboru złomu. BMP zaczął sprowadzać złom z Serbii, Turcji i innych krajów spoza Unii Europejskiej. W styczniu 2022 roku okazało się, że władze mołdawskie zwracają się do Unii Europejskiej o zniesienie restrykcji, co *de facto* stanowi ratunek dla MMZ i regionu naddniestrzańskiego, dla którego to przedsiębiorstwo jest głównym dostawcą środków finansowych. Korzystając z warunków strefy wolnego handlu Republiki Mołdawii z UE (DCFTA), w 2021 roku MMZ wyeksportował na rynek unijny wyroby walcowane o wartości 500 mln USD, co stanowiło prawie 30% mołdawskiego eksportu. „Okazuje się, że teraz władze Republiki Mołdawii, pod pretekstem ochrony rynku, tak naprawdę chronią MMZ, uczestników schematów i separatystów” – skomentował to działanie Alexander Kozier. Po zażądaniu wyjaśnień premier Natalia Gavrilița nie udzieliła odpowiedzi wprost, tłumacząc się inwestorem zagranicznym, który chce wejść na rynek mołdawski, dlatego: „takich zakazów nie można dopuścić”. Stowarzyszenie Promo-LEX wyraziło ubolewanie z powodu oświadczenia ówczesnej premier Natalii Gavriliți o zainteresowaniu władz w Kiszyniowie wznowieniem importu złomu dla MMZ w kontekście łamania praw człowieka w Naddniestrzu. Ich zdaniem wypowiedzi premier dotyczące wystąpienia do Komisji Europejskiej z wnioskiem o zniesienie zakazu budzą obawy o transparentność decyzji, co można uznać za finansowanie systemu gospodarczego Naddniestrza. Natalia Gavrilița zaprzeczyła oskarżeniom o lobbowanie interesów Naddniestrza. „Wpisanie Republiki

Mołdawii na czarną listę w związku z działalnością jednej firmy na lewym brzegu Dniestru jest niezwykle niebezpiecznym precedensem. Decyzję Unii Europejskiej podjęto w związku z zamiarem przyciągnięcia inwestycji do Republiki Mołdawii, co złamałoby monopol zakładu w Rybnicy. Decyzje o imporcie metali będą podejmowane przez władze Republiki Mołdawii dla każdego przedsiębiorstwa z osobna” – napisała mołdawska premier na portalach społecznościowych. Prezydent Maia Sandu wypowiadała się w tym samym tonie podczas transmisji telewizyjnej, deklarując niedopuszczalność wpisania Republiki Mołdawii na czarną listę unijną. „Inwestor zagraniczny chce wejść na rynek mołdawski i przerabiać złom. Wtedy będzie trudno usunąć Mołdawię z czarnej listy, może to potrwać latami, w wyniku czego ucierpi wizerunek państwa” – argumentowała mołdawska prezydent.

Dziennikarze ustalili, że inwestorem zagranicznym, który przyjdzie, jest lokalna firma Omnisteel. „Władze kraju o tym wiedzą. Jeśli Omnisteel otworzy fabrykę, nie będzie musiał importować złomu. Rynek krajowy Republiki Mołdawii to 350 tys. ton złomu rocznie. Firma Omnisteel, z którą konkurują BMP i MMZ, będzie w stanie przerobić ok. 100 tys. ton. Na tym rynku nie ma innych potencjalnych inwestorów” – zauważył Alexander Kozer w swoim śledztwie. Ta informacja została potwierdzona przez Omnisteel. Zarząd firmy zaprzeczył zarzutom prezydenta i premiera, jakoby domagał się zniesienia zakazu importu złomu z UE. „Nie ma unijnej czarnej listy eksportu złomu. A nawet jeśli jest, to już jesteśmy na niej uwzględnieni, więc nie zostaniemy umieszczeni na tej liście ponownie. Znajdujemy się na tej liście, ponieważ MMZ zanieczyszcza środowisko, pierze pieniądze, finansuje rosyjskich oraz mołdawskich oligarchów i separatystyczne reżimy, a także niszczy konkurencję w regionie, działając nielegalnie” – podkreślił Kozer. Według ekspertów cytowanych w mediach, „sytuacja przypomina tę z 2018 roku, kiedy Wład Plahotniuc pomagał MMZ w rozwiązywaniu problemów z władzami Ukrainy. W maju 2018 roku MMZ znalazło się na ukraińskiej liście sankcyjnej, zatwierdzonej decyzją Rady Bezpieczeństwa Ukrainy i dekretem ówczesnego prezydenta Petra Poroszenki. Następnie do rozwiązania problemu MMZ włączyły się ówczesny rząd Pavla Filipa i sam Plahotniuc, którzy od dawna przyjaźnili się z prezydentem Poroszenką. Sankcje zostały zniesione w marcu 2019 roku. Obecne władze Republiki Mołdawii, będące wówczas w opozycji, skrytykowały działania Plahotniuka, który ich zdaniem chronił swoich partnerów biznesowych przed Naddniestrzem. Nawiasem mówiąc, to właśnie ci partnerzy pomogli Plahotniukowi uciec z Kiszyniowa w czerwcu 2019 roku. Po objęciu władzy przez prezydent Maię Sandu, obecne władze mołdawskie robią to samo, broniąc MMZ przed UE” – stwierdził Alexander Kozer.

Przytoczone powyżej opinie pochodzące z opracowań mołdawskiego serwisu informacyjnego InfoTag pokrywają się z kularowymi opiniami wymienianymi nieoficjalnie podczas szeregu spotkań w Kiszyniowie. Naukowa weryfikacja ich dokładności byłaby trudna ze względu na brak oficjalnych źródeł potwierdzających obiegowe opinie. Faktem jest, że wątek ewentualnej współpracy jakiegokolwiek ekipy rządzącej w Kiszyniowie z partnerami z Naddniestrza stanowi element walki politycznej i często jest szeroko wykorzystywany medialnie.

RYNEK MEDIALNY REPUBLIKI MOŁDAWII

Rynek mediów Republiki Mołdawii istnieje dzięki powiązaniom z polityką. Poszczególne redakcje istnieją po to, by powielać przekaz grup interesu z nimi związanych. Media są wykorzystywane do kształtowania poglądów politycznych opinii publicznej, na co zwróciła uwagę Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) w raporcie Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR) rekomendując, by korzystać z różnych źródeł medialnych dla pełnego zrozumienia sytuacji politycznej w Republice Mołdawii⁷. Oznacza to, że: „w Mołdawii panuje pluralizm między różnymi mediami, ale często nie ma pluralizmu w tych mediach. Tłumaczy się to tym, że kanały telewizyjne i publikacje znajdują się w różnych holdingach, które bronią interesów politycznych, a zatem wewnątrz holdingów praktycznie niemożliwe jest przedstawienie alternatywnego punktu widzenia” – czytamy w tych raportach. W odpowiedzi dostosowano ustawodawstwo, by zwiększyć przejrzystość w sprawach własności mediów m.in. poprzez określenie ostatecznego beneficjenta oraz wyeliminowanie koncentracji mediów przez jednego właściciela. W praktyce zmiany te dotyczą głównie kanałów telewizyjnych. Okres pandemiczny lat 2020 i 2021, a także okres po wybuch wojny w Ukrainie, znacząco zmniejszyły budżety reklamodawców na obszarze kontrolowanym przez rząd w Kiszyniowie, a zatem także przychody mediów. Doprowadziło to do redukcji zatrudnienia, zamknięto niektóre redakcje. Doszło do podziału treści i niektóre materiały były powielane przez dwa lub nawet trzy kolejne kanały telewizyjne. Politycy sami zaczęli publikować swoje wystąpienia w formie filmów zamieszczanych w Internecie, korzystając z braku stosownych przepisów regulujących taką aktywność. Vladimir Plahotniuc mimo statusu zbiega

⁷ Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Republic of Moldova. Presidential Election 1 and 15 November 2020. ODIHR Limited Election Observation Mission Final Report*, <https://www.osce.org/files/f/documents/1/5/479972.pdf> [dostęp: 08.09.2022 r.]

ukrywającego się przed wymiarem sprawiedliwości nadal faktycznie kontroluje kanały telewizyjne o zasięgu ogólnokrajowym: Prime, Canal 2, Canal 3, Canal 5, Publika, MegaTV, Familia-Domashny. Formalnie kanały należą do różnych podmiotów, które jednak nadal kontroluje były szef Partii Demokratycznej Mołdawii. Redakcje łączy wspólny adres, gdyż mieszczą się w specjalnie wybudowanym budynku na terenie MoldExpo przy ul. Giocheilor 2 w Kiszyniowie. Formalnie nieruchomości jest zabezpieczona na poczet kar nałożonych przez sądy na Plahotniuka, jednak tak najemcy, jak i wynajmujący nadal prowadzą tam działalność i czerpią z niej korzyści. Grupa medialna związana z Vladimirem Plahotniukiem od początku 2022 roku zwolniła ok. 150 pracowników. Partia Socjalistów Republiki Mołdawii kontroluje kanały telewizyjne Primul în Moldova, NTV-Moldova, TNT-Exclusive i Accent-TV, a także lokalne wersje moskiewskich gazet „Komsomolskaja Prawda” oraz „Argumenty i Fakty”, w tym strony internetowe tych publikacji, a także portale m.in.: bloknnot.md, unimedia.md, cenzura.md, argument.md, noi.md. Spółki prowadzące te redakcje należały do mołdawskich udziałowców, następnie do rosyjskich partnerów Igora Dodona, po czym ponownie zmieniały właścicieli. Kanały te zoptymalizowały również koszty, utrzymując redakcję wiadomości tylko w NTV-Moldova, podczas gdy pozostałe trzy kanały retransmitują te same wiadomości, odzwierciedlając głównie pozycję Partii Socjalistów Republiki Mołdawii i jej honorowego przewodniczącego. Kolejny zbiegły przed mołdawskim wymiarem sprawiedliwości polityk Ilan Șor, przywódca Partii Șor również stworzył holding. Kontroluje dwa kanały telewizyjne TV6 i OrheiTV, które prowadzą zgodną politykę informacyjną i wydawniczą, ale mają też wspólne biuro, które znajduje się w Orgiejowie. Partie lewicowe wspiera także grupa Nova TV, należąca do Valentiny Stetsko. W skład holdingu wchodzi kanały telewizyjne RTR-Moldova, STS, Cinema 1, DTV i MultTV dla dzieci. RTR-Moldova regularnie opisuje działalność Partii Șor, co pozwala przypuszczać, że Nova TV jest od niej zależna finansowo. Obecne władze Republiki Mołdawii wspierają redakcje TV8, JurnalTV, PROTV-Chisinau, a także m.in. portale Agora, Newsmaker, Nokta. Te kanały mają różnych właścicieli, a ich przychody pochodzą tak z reklam, jak i z grantów pozyskiwanych od zagranicznych partnerów, co jest krytykowane przez wcześniej wymienione podmioty jako przejawy nieuczciwej konkurencji.

Środki masowego przekazu w Republice Mołdawii zawsze budziły zainteresowanie polityków i biznesmenów, którzy dążąc do przejęcia kontroli nad mediami, wzmacniają swoją pozycję polityczną i finansową w przestrzeni publicznej. Ukrywający się w Londynie biznesmen Veaceslav Platon, będący w związku z powszechnie rozpoznawalną dziennikarką telewizyjną Natalią Morari, skoncentrował się na niszowej grupie Radio-Star, formalnie należącej do Alexandru Sîrbu

i Eugeniu Sîrbu, ojca i syna. Radio-Star prowadzi kanał rozrywkowy N4 i skierowany do rolników Agro-TV. Związek biznesmena i dziennikarki przez długi czas pozostawał ich prywatną sprawą aż do momentu, kiedy Platon zbiegł do Londynu, a Morari została w atmosferze skandalu zwolniona z TV8 w kwietniu 2021 roku. Dziennikarka wiosną 2022 roku wróciła do Kiszyniowa. Prowadzi autorski talk-show na antenie N4, jednak jej wypowiedzi są obecnie nieco odmienne od tych prezentowanych wcześniej. Morari i Platon w swoich wypowiedziach medialnych nie kryją ambicji poważnej walki z obecnym rządem Republiki Mołdawii, aby uniemożliwić wdrożenie prawdziwej reformy wymiaru sprawiedliwości, która mogłaby skutkować długim wyrokiem więzienia dla biznesmena. Para ma zamiar wejść do polityki, a niektórzy eksperci swego czasu uważali udział Morari w wyborach prezydenckich w 2024 roku za całkiem prawdopodobny⁸. W przestrzeni publicznej pojawiają się także opinie, że Veaceslav Platon negocjował przejęcie firmy Noroc Media, która jest właścicielem stacji radiowej Radio Noroc i kanału telewizyjnego Noroc. Stacje te zbudowały pewną publiczność i mogą przy odpowiednim dofinansowaniu stać się kanałami ogólnokrajowymi wpływającymi na opinię publiczną. Radio Noroc nadaje w większości miast Republiki Mołdawii, w sumie ma koncesje na 18 częstotliwości na terenie całego kraju. Kanał telewizyjny Noroc nadaje w sieciach kablowych. Zarówno kanał telewizyjny, jak i radiowy specjalizują się w nadawaniu muzyki ludowej w języku rumuńskim. Formalnie grupa Noroc Media do niedawna należała do byłego dyrektora Kolei Mołdawskich Iurie Topały, również poszukiwanego przez mołdawski wymiar sprawiedliwości, a ukrywającego się w Belgii.

Transakcję zablokował przedsiębiorca Ceslav Ciuhrii⁹, znany z realizacji ambitnego i wzbudzającego skrajne emocje projektu deweloperskiego Wioska Niemiecka¹⁰, a prywatnie związany z gwiazdą estrady Natalią Gordienko¹¹, która reprezentowała Republikę Mołdawii w 2021 roku podczas konkursu Eurowizji. Wśród opinii wyrażanych w przestrzeni publicznej najczęściej pojawiają się wypowiedzi, że Ceslav Ciuhrii reprezentuje interesy Vladimira Plahotniuka i przejęcie Noroc Media służy interesom obu. Sprawę skomentował politolog Roman Mihăeș: „Chociaż mówią, że zbiegli oligarchowie Plahotniuc, Platon i Șor wybaczyli sobie stare krzywdy i zjednoczyli się we wspólnym froncie przeciwko

⁸ Na podstawie informacji opublikowanych w „Infotag Analytics”, wydanie 34 (679), opublikowane 24.08.2022 r.

⁹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Ceslav_Ciuhrii [dostęp: 09.09.2022 r.]

¹⁰ <https://satulgerman.md> [dostęp 08.08.2024 r.]

¹¹ https://pl.wikipedia.org/wiki/Natalia_Gordienko [dostęp: 08.08.2024 r.]; <https://www.instagram.com/natalitsa>, [dostęp 08.08.2024 r.]

władzom, nie jest to do końca prawda. Rzeczywiście, zajmujący się polityką, przebywający na emigracji Șor nadal przyjaźni się z Plahotniukiem, ale zbliżył się też do Platona. A Plahotniuc i Platon mają duże spory. Dlatego Plahotniuc nie chce dopuścić do umocnienia pozycji Platona, zdając sobie sprawę, że Platon jest dla niego nie mniej niebezpieczny niż obecny rząd”. Treści nadawane przez Noroc Media promują kulturę narodową i młode talenty, w tym Natalię Gordienko, która ma także doświadczenie w pracy w mediach. Swego czasu kierowała rozgłośnią radiową Rosyjskie Radio Mołdawia, która należała do Plahotniuka. Krótco po przejściu Noroc Media Ceslav Ciuhrii został także właścicielem kanału telewizyjnego i stacji radiowej o tej samej nazwie Vocea Basarabiei. Radio istnieje od ponad 20 lat i było jednym z pierwszych niezależnych mediów w Republice Mołdawii. Po 2015 roku zostało przejęte przez Plahotniuka, który stworzył również kanał telewizyjny o tej samej nazwie. Po ucieczce Plahotniuka z Mołdawii Vocea Basarabiei była prowadzona przez różne kierownictwa i popadła w zadłużenie. Stacja historycznie cieszyła się wsparciem, także finansowym, władz rumuńskich, które promując kulturę, nie dopuszczały do upolitycznienia redakcji. Nie można jednak wykluczyć, że dla nowego właściciela jest to projekt komercyjny, a zwiążanie się z kręgami rumuńskimi pozwoli mu wejść na tamtejszy rynek medialny. Ceslav Ciuhrii, swego czasu poprzez zakupioną w 2016 roku firmę Regata Imobiliare¹², stał się właścicielem kilku atrakcyjnych działek, na których dziś działają cztery z pięciu hipermarketów Kaufland otwartych w Mołdawii w latach 2019–2022. Tu należy przypomnieć, że choć Kaufland to koncern niemiecki, to za ekspansję za Prutem odpowiadał Kaufland Romania SRL. Ciuhrii wybudował także biurowiec przy ulicy 31 August 1989 w centrum Kiszyniowa, w którym znajduje się MAIB Park, siedziba największego banku komercyjnego Moldova AgroIndBank¹³. Oficjalnie Regata Imobiliare kupiła działkę od Merav Finance BV zarejestrowanej w Holandii. Nieoficjalnie w przestrzeni publicznej często można usłyszeć, że działka należała do Plahotniuka, który przekazał ją Igorowi Dodonowi. Biznesmen skomentował to w następujący sposób: „Nikt nie powiedział: macie jakąś umowę z Plahotniukiem czy spółkę, w której ukrywa się ostateczny beneficjent. Mogę przejść obok każdego wykrywacza kłamstw, przysięgam z ręką na Biblii, że nie jestem człowiekiem Plahotniuka i nigdy go niczym nie przykrywałem. Chciałbym spojrzeć w oczy osobie, która nie znając mnie osobiście, rozsiewa takie plotki. To bardzo bolesne. Jestem przedsiębiorcą i zawsze opieram się na faktach i prawie. Nie lubię, kiedy ludzie rzucają błotem.

¹² <https://regata.md> [dostęp: 20.08.2022 r.]

¹³ <https://www.maib.md/en> [dostęp 08.08.2024 r.]

Jeszcze raz o Plahotniuku: jestem gotów przysiąc, że nie robiłem, nie robię i nie będę pełnił frontonu dla niego ani dla kogokolwiek innego. Rzeczywiście, z jego strony były różne propozycje. Ale je odrzuciłem. Zakup działki nie może być podstawą do twierdzenia, że jestem jego człowiekiem”. Ceslav Ciuhrii jest także właścicielem restauracji Mi Piace, Cactus oraz Casa Sărbătorii. Wszystkie są ulokowane w atrakcyjnych lokalizacjach i wyróżniają się jakością potraw i usług na tle kulinarnej oferty stolicy Republiki Mołdawii. Ponadto Ceslav Ciuhrii jest także właścicielem i dyrektorem generalnym Newton Laboratories w Rumunii, a także firmy farmaceutycznej Biotehnos zarejestrowanej w Mołdawii, która produkuje suplementy diety, imuheptynę i imupurynę, adenopropyne oraz szereg szamponów, odżywek i balsamów. W ramach kolejnych projektów deweloperskich przedsiębiorcy w Kiszyniowie powstanie także pierwszy hotel sieci Ibis, marki należącej do francuskiej grupy Accor. W 2018 roku Ciuhrii został prezesem Mołdawskiej Federacji Tenisowej przejmując stanowisko od Mariny Tauber, która po ucieczce Ilana Șora do Izraela została Przewodniczącą Partii Șor. Ilan Șor wykorzystuje media jako właściciel dwóch kanałów telewizyjnych o zasięgu ogólnokrajowym TV6 i OrheiTV. W październiku 2022 roku przejął kontrolę nad kolejnymi stacjami TV, AccentTV i Primul în Moldova, odkupując je od podmiotów powiązanych z Partią Socjalistów Republiki Mołdawii. Accent TV produkuje własne treści, a także nadaje programy z rosyjskiego kanału telewizyjnego Pyatnitsa. Primul în Moldova nadaje programy rosyjskiego Channel One i nadaje treści własnego autorstwa. Jednak to udział materiałów pozyskanych od rosyjskiego partnera decyduje o popularności stacji. W przeszłości Primul în Moldova nabywał prawa do retransmisji rosyjskich treści dzięki współpracy z pośrednikami skupionymi wokół byłych prezydentów Republiki Mołdawii Petru Lucinschego, Vladimira Voronina oraz Igora Dodona, którego reprezentował Corneliu Furculiță także w spółkach posiadających koncesje do nadawania programów AccentTV, TNT i NTV-Moldova. Co ciekawe, w październiku 2022 roku nie doszło ani do zmian wśród akcjonariuszy, ani do przyznania koncesji nowym podmiotom. Zmienił się dyrektor generalny holdingu Telesistem TV SRL Ilana Șora na bliską współpracowniczkę Arinę Korshikovą. Korshikova prowadzi od lat agencję modelek, wspiera finansowo Partię Șora, a także poprzez spółkę Diafan posiadała 4,96% akcji w Banca Sociala, który Ilan Șor kontrolował i z którego skradziono znaczne środki w ramach kradzieży miliarda dolarów. Arina Korshikova została również dyrektorem agencji reklamowej Media Contact SRL, która zajmuje się sprzedażą reklamy na mołdawskim rynku internetowym. Obserwując zmiany na scenie politycznej Republiki Mołdawii, można stwierdzić, że Igor Dodon świadomy zmiany własnej pozycji zgodził się oddać kontrolę nad Primul în Moldova, który

miał w ostatnich latach kłopoty finansowe, nie regulował także na bieżąco ani terminowo zobowiązań oraz systematycznie redukował zatrudnienie. Zmiany na stanowiskach kierowniczych podlegają zatwierdzeniu Rady Audiowizualnej¹⁴, jednak ze względu na brak formalnych powiązań kapitałowych nie mogą zostać zablokowane¹⁵.

KWESTIE WŁASNOŚCIOWE PORTU W GIURGIULEȘTI ORAZ LOTNISKA W KISZYNIOWIE

Republika Mołdawii ma dwa porty, które służą wymianie osobowej i towarowej ze światem. Można pokusić się o stwierdzenie, że jest to jedyny kraj bez dostępu do morza, który dysponuje portem morskim, gdyż znajdujący się na południu kraju port w Giurgiulești¹⁶ to jedyny punkt dostępu do Morza Czarnego. Liczące około 400 metrów bieżących nadbrzeża Dunaju pozwala na podejście jednostkom pasażerskim i handlowym. Teren, który należy do mołdawskiego Skarbu Państwa stanowi jedną z dziewięciu istniejących w Republice Mołdawii wolnych stref ekonomicznych. Są to obszary, na których działający tam rezydenci mogą prowadzić działalność gospodarczą na specjalnych warunkach. Korzystają głównie z przywilejów celnych, podatkowych i niższych obciążeń w zakresie ubezpieczeń społecznych dla zatrudnionych przez rezydentów pracowników. Port powstał w 1995 roku dzięki środkom przyznanym przez Credit Suisse. Operatorem strefy i portu¹⁷ na podstawie przyznanej na 50 lat koncesji jest zarejestrowana, według prawa mołdawskiego, spółka z ograniczoną odpowiedzialnością Danube Logistics SRL¹⁸ z siedzibą w Kiszyniowie. Jej właścicielem jest Danube Holdings BV¹⁹, podmiot prawa holenderskiego zarejestrowany w Królestwie Niderlandów, w którym pierwotnie 65% udziałów należało do Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju, a 35% do obywatela niemieckiego Thomasa Mosera, byłego pracownika Banku. Thomas Moser podczas swojego pobytu w Republice Mołdawii był

¹⁴ <http://www.audiovizual.md> [dostęp: 12.10.2022 r.]

¹⁵ Na podstawie informacji opublikowanych w Infotag Analytics, wydanie 40 (685), opublikowane 12.10.2022 r.

¹⁶ https://danubeports.eu/images/11_Tucher-Mathias_von_GIFP_Danube_Ports_Day_17_Nov_2020_compressed.pdf [dostęp: 20.08.2022 r.]

¹⁷ <https://gifp.md/en/operator-page> [dostęp: 20.08.2022 r.]

¹⁸ <https://www.facebook.com/DanubeLogistics> [dostęp: 08.08.2024 r.] <https://www.linkedin.com/company/ics-danube-logistics-srl>, dostęp: 08.08.2024 r.

¹⁹ https://www.dnb.com/business-directory/company-profiles.danube_logistics_holding_bv.f0498da4dde2b950d3071c38f3cd87cb.html; <https://www.danube-logistics.info> [dostęp: 08.08.2024 r.]

także członkiem zarządu, zarejestrowanej według prawa mołdawskiego, spółki z ograniczoną odpowiedzialnością Bemol Retail SRL z siedzibą w Kiszyniowie, która zajmuje się hurtowym i detalicznym obrotem paliwami, prowadząc znaną w Mołdawii pod nazwą Bemol sieć stacji paliw. Jednym z udziałowców i zarządców Bemol Retail SRL²⁰ jest Rafiq Aliyev, podający się za brata prezydenta Azerbejdżanu. Bemol Retail SRL skierowała do sądu przeciw Thomasowi Moserowi pozew o odszkodowanie, twierdząc, że ów przez niegospodarność naraził spółkę na szkodę znacznych rozmiarów. Spór ciągnął się latami w sądach mołdawskich i holenderskich, a celem Aliyeva było przejęcie pakietu udziałów Mosera²¹.

W lutym i marcu 2021 roku na skutek wyroku sądu w Kiszyniowie doszło do przejścia kontroli nad Danube Logistics SRL przez Bemol Retail SRL. Formalnie spółką zarządzał komornik sądowy, realizujący spełnianie świadczeń, o które wnioskowali pełnomocnicy Aliyeva. Doszło do usunięcia z organów reprezentacji spółki dotychczasowego dyrektora zarządzającego Matthiasa Von Tuchera²². Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju wydał oświadczenie, w którym wyraził swoje zaniepokojenie wyznaczeniem nadzoru komorniczego nad spółką, której rozwój finansuje, zapowiadając podjęcie kroków prawnych w najbliższym czasie. Wkrótce w mediach mołdawskich pojawiły się liczne artykuły²³ mówiące o przejściu przez Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju 100% udziałów w Danube Logistics SRL, przez co instytucja stała się jego wyłącznym właścicielem,

²⁰ https://rocketreach.co/ics-bemol-retail-srl-profile_b5ce3d84f42e0918 [dostęp: 08.08.2024 r.]

²¹ *In response to the EBRD's press release, BEMOL RETAIL is providing following statement*, 2021, https://www.ipn.md/en/in-response-to-the-ebrds-press-release-bemol-retail-is-providing-following-state-7542_1080556.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *BEMOL accused of manipulating public opinion*, <https://timpul.md/language/en/articol/bemol-accused-of-manipulating-public-opinion-166567.html> [dostęp: 08.08.2024 r.]

²² *Mathias von Tucher appointed as general director of Danube Logistics SRL*, 2019, <https://gifp.md/en/news/mathias-von-tucher-appointed-as-general-director-of-danube-logistics-srl> [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Mathias VON TUCHER*, https://rocketreach.co/mathias-von-tucher-email_22189757 [dostęp: 08.08.2024 r.]; <https://www.danubeports.eu/19-governance/advisory-group/49-thomas-moser> [dostęp: 08.08.2024 r.]

²³ I. Ernst, *EBRD takes over operator of Moldova's sole port*, <https://www.intellinews.com/ebrd-takes-over-operator-of-moldova-s-sole-port-210908>, 2021 r., [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Bemol Retail a căştigat definitiv procesul judiciar în Țările de Jos*, 2021, <https://www.mold-street.com/?go=news&n=12689> [dostęp: 08.08.2024 r.]; O. Cotruța, *Bemol Retail a căştigat definitiv procesul judiciar în Olanda. Portul Giurgiulești s-ar putea întoarce proprietarului*, 2021, <https://bani.md/bemol-retail-a-castigat-definitiv-procesul-judiciar-in-olanda-portul-giurgiulesti-s-ar-putea-intoarce-propietaruluiui> [dostęp: 08.08.2024 r.]; *ECO-BUS weekly digest*, 2021, https://www.ipn.md/en/eco-bus-weekly-digest-7966_1081833.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *EBRD details investment in Moldova's Giurgiulești Port*, 2021, https://www.ipn.md/en/ebrd-details-investment-in-moldovas-giurgiulesti-port-7966_1082672.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *EBRD becomes owner of Giurgiulesti International Free Port*, 2021, https://www.ipn.md/en/ebrd-becomes-owner-of-giurgiulesti-international-free-port-7966_1081730.html [dostęp: 08.08.2024 r.]

co potwierdziła w opublikowanym oświadczeniu²⁴. Stronami sporu niewątpliwie byli panowie Aliyev i Moser²⁵, którzy wykorzystywali strukturę holdingową spółek związanych z portem, kierując na przestrzeni lat liczne pozwy do sądów holenderskich i mołdawskich celem przejęcia kontroli nad, bez wątpienia, zyskowym przedsiębiorstwem. Rafiq Aliyev przyjął strategię oskarżenia Thomasa Mosera o działania na szkodę Bemol Retail SRL, licząc na uzyskanie przychylnego rozstrzygnięcia w sądzie, aby uzyskać odszkodowanie od pozwanego w postaci jego udziałów w Danube Holdings BV, tzn. usunięcia Thomasa Mosera z listy udziałowców Danube Holdings BV oraz pozbawienia go bezpośredniej kontroli nad Danube Logistics SRL. Zastąpienie Matthiasa Von Tuchera, współpracownika z otoczenia Mosera, przez komornika *de facto* oznaczało przejęcie kontroli nad finansami spółki. Nie można było wykluczyć zмовy pomiędzy Aliyevem i komornikiem, co oznaczałoby faktyczne odcięcie obu udziałowców Danube Holdings BV, Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju oraz Thomasa Mosera, od dopływu gotówki z działalności operacyjnej portu. W alternatywnym scenariuszu Bemol Retail SRL mógł stać się faktycznym posiadaczem udziałów należących do Thomasa Mosera i jednocześnie partnerem Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju w Danube Holdings BV. Przejęcie pełnej własności nad portem w Giurgiulești należy rozpatrzeć przez pryzmat trzech głównych wątków: transakcji zbycia udziałów przez niemieckiego przedsiębiorcę, dążenia Banku do odzyskania kontroli nad finansami portu oraz przekazu medialnego w aspekcie sytuacji politycznej w Republice Mołdawii. Thomas Moser z całą pewnością

²⁴ *EBRD and Giurgiulești International Free Port*, <https://www.ebrd.com/documents/admin/giurgiulesti-international-free-port.pdf?blobnocache=true> [dostęp: 08.08.2024 r.]

²⁵ I. Gulca, M. Necșuțu, *The war between Aliyev and Moser: How the Giurgiulești International Free Port became EBRD property*, 2021, <https://anticoruptie.md/en/investigations/economic/the-war-between-aliyev-and-moser-how-the-giurgiulesti-international-free-port-became-ebrd-property> [dostęp: 08.08.2024 r.] *Thomas Moser refutes rumors about acquisition of giurgiulesti port shares*, 2021, <http://www.infotag.md/economics-en/279357> [dostęp: 08.08.2024 r.] *Statement of Thomas Moser*, 2019, http://www.infotag.md/press_release_en/279349 [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Thomas Moser: Rafiq Aliyev is attempting to coerce me into agreeing to the sale of Danube Logistics Holding BV*, <https://timpul.md/language/en/articol/thomas-moser-rafiq-aliyev-is-attempting-to-coerce-me-into-agreeing-to-the-sale-of-danube-logistics-holding-bv-147350.html> [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Bemol: Îndemn către Dl. Thomas Moser să respecte Republica Moldova și legile aceasteia*, 2021, <https://www.mold-street.com/?go=news&n=11814>, [dostęp: 08.08.2024 r.]; M. Necșuțu, *Investigație: Cum a ajuns Portul Internațional Liber Giurgiulești din Republica Moldova în proprietatea BERD. Războiul dintre oamenii de afaceri Rafiq Aliyev și Thomas Moser*, 2021, <https://www.g4media.ro/investigatie-cum-a-ajuns-portul-international-liber-giurgiulesti-din-republica-moldova-in-proprietatea-berd-razboiul-dintre-oamenii-de-afaceri-rafiq-aliyev-si-thomas-moser.html>, [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Îndemn către Dl. Thomas Moser să respecte Republica Moldova și legile aceasteia*, 2021, <https://realitatea.md/indemn-catre-dl-thomas-moser-sa-respecte-republica-moldova-si-legile-acesteia>, [dostęp: 08.08.2024 r.]

otrzymał odpowiednią cenę za zbycie udziałów w spółce, pozostawiając swojego współpracownika w roli dyrektora przedsiębiorstwa. Bank, przejmując 100% udziałów w Danube Holdings BV, odzyskał kontrolę nad portem i jego finansami, a także dał jasny sygnał mołdawskiemu wymiarowi sprawiedliwości, że dalsze próby wrogiego przejęcia jego własności doprowadzą do sporu z największym w Republice Mołdawii inwestorem zagranicznym, który dotychczas wyłożył ok. 1,5 mld EUR, i jakiegokolwiek ataki na te inwestycje spotkają się z ostrą reakcją na poziomie międzynarodowym.

Rząd Republiki Mołdawii nie kontroluje nie tylko jedyne go portu morskiego, jaki ma, ale swego czasu oddał także zarząd nad lotniskiem w Kiszyniowie w obce ręce. Międzynarodowy Port Lotniczy w Kiszyniowie, posługujący się oznaczeniem KIV²⁶, zmienionym następnie na RMO, zarządzany był przez spółkę Avia Invest SRL²⁷ na podstawie umowy koncesji obowiązującej przez 49 lat. Do 2016 roku lotnisko w Kiszyniowie było wyłączone z prywatyzacji, jednak ówczesny rząd kierowany przez premiera Pavla Filipa skreślił port lotniczy z listy przedsiębiorstw strategicznych dla państwa i zorganizował zamknięty przetarg. Oferty złożyły podmioty, które następnie utworzyły konsorcjum, tylko po to, by po wygranym przetargu zbyć udziały na rzecz Avia Invest SRL, spółki, która stała się wyłącznym koncesjonariuszem. Avia Invest SRL, wygrywając przetarg, dysponowała kapitałem w wysokości 5,4 tys. MDL (tj. około 1,2 tys. PLN), a jej ówczesnym udziałowcem był wspomniany Ilan Șor.

Umowa inwestycyjna nakładała na koncesjonariusza liczne obowiązki, w tym poniesienie nakładów na rozbudowę lotniska w transzach 40, 11 oraz 89 mln EUR każda. Kontrakt zawierał także klauzule, które wymagały zgody władz mołdawskich na zmianę udziałowców w spółce obdarzonej koncesją. Ilan Șor poprzez łańcuch spółek zbył udziały osobom trzecim bez uzyskania odpowiedniej zgody. Pierwotnie udziały przejęła brytyjska spółka NR Investments Ltd, należąca do Nathaniela Rotschilda, by następnie zbyć je na rzecz Komaksavia Airport Invest Ltd, podmiotu zależnego od ówczesnego prezesa Gazpromu Andrieja Gonczarenki.²⁸

²⁶ <https://airport.md/en/contacts/airport-history#block3> [dostęp: 08.08.2024 r.]

²⁷ <https://profiles.rise.md/profile.php?id=200313094412> [dostęp: 08.08.2024 r.]; <https://profiles.rise.md/profile.php?id=200313094412&lang=eng> [dostęp: 08.08.2024 r.]; https://qoobus.com/en/company/md/societateacuraspunderlimitaaviainvest___-1013600025635 [dostęp: 08.08.2024 r.]; <https://www.data2b.md/ro/companies/1013600025635/srl-avia-invest> [dostęp: 08.08.2024 r.]; <https://b2bhint.com/en/company/md/avia-invest-srl--1013600025635> [dostęp: 08.08.2024 r.]; https://seenews.com/companies/company_profile/avia-invest-srl-425485 [dostęp: 08.08.2024 r.];

²⁸ M. Necsutu, *Rothschild Company Abandons Bid to Run Moldova Airport*, 2019, <https://balkaninsight.com/2019/12/23/rothschild-company-abandons-bid-to-run-moldova-airport>, [dostęp: 08.08.2024 r.]

Premier Ion Chicu 19 maja 2020 roku oświadczył, że rząd Republiki Mołdawii złoży wniosek o upadłość spółki Avia Invest SRL, koncesjonariusza międzynarodowego lotniska w Kiszyniowie²⁹. Dług zarządcy lotniska wobec Skarbu Państwa wynosił ponad 60 mln MDL (około 13,35 mln PLN). Zarzuty przeciwko operatorowi portu lotniczego mówiły także o niewywiązywaniu się z przyjętych zobowiązań inwestycyjnych w KIV. Avia Invest modernizowała port z bieżących wpływów z działalności operacyjnej, wbrew postanowieniom umowy koncesyjnej, która obligowała udziałowców spółki do zainwestowania określonych umową kwot³⁰. Niewypłacalność miała być podstawą do rozwiązania umowy koncesyjnej. Skutkiem złożenia wniosku o upadłość była czasowa blokada kont bankowych zarządcy lotniska. Ówczesny prezydent Igor Dodon wielokrotnie oświadczał, że: „zarządzanie KIV wróci pod kontrolę państwową, a wszyscy, którzy nieuczciwie czerpali korzyści z działania lotniska, zostaną ukarani”.

Sprawę skomentował Andreas Menelaou³¹, przedstawiciel Komaksavia Airport Invest Limited. Odrzucił zarzuty, przedstawiając okres, w którym reprezentowany przez niego podmiot stał się pośrednio zarządcą KIV, jako etap największego rozkwitu portu lotniczego, jednocześnie poinformował o złożeniu pozwu do Sądu Arbitrażowego w Sztokholmie przeciw Rządowi Republiki Mołdawii na kwotę 886 mln EUR za „naruszenie międzynarodowych konwencji i bezprawne działania przeciw koncesjonariuszowi i jego udziałowcowi”. Andreas Menelaou nazwał

²⁹ *Public Property Agency sues Avia Invest*, 2020, https://www.ipn.md/en/public-property-agency-sues-avia-invest-7966_1073812.html ; *PPA increases amount claimed from Avia Invest*, 2020, https://www.ipn.md/en/ppa-increases-amount-claimed-from-avia-invest-7966_1074272.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *PPA asks Avia Invest to transfer back assets of Chisinau Airport*, 2020, https://www.ipn.md/en/ppa-asks-avia-invest-to-transfer-back-assets-of-chisinau-7966_1074793.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Ion Chicu about "Avia Invest": We consider it didn't fulfill obligations*, 2020, https://www.ipn.md/en/ion-chicu-about-avia-invest-we-consider-it-didnt-7967_1074800.html [dostęp: 08.08.2024 r.]

³⁰ *Igor Munteanu: We did not find confirmation that „Avia Invest” would have invested its own money in the Airport*, 2019, https://www.ipn.md/en/igor-munteanu-we-did-not-find-confirmation-that-avia-invest-7967_1068672.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *“Avia Invest” asked to present cost basis for airport charges*, 2020, https://www.ipn.md/en/avia-invest-asked-to-present-cost-basis-for-airport-charges-7966_1072126.html opublikowane 12.03.2020 r., [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Avia Invest invested in airport primarily from current activity, PPA vice director*, 2021, https://www.ipn.md/en/avia-invest-invested-in-airport-primarily-from-current-activity-ppa-7966_1080448.html [dostęp: 08.08.2024 r.]

³¹ *Avia Invest reacts to request made by Civil Aviation Administration*, 2020, https://www.ipn.md/en/avia-invest-reacts-to-request-made-by-civil-aviation-administration-7966_1072548.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Avia Invest: Debts of over 22m lei represent part of penalties*, 2020, https://www.ipn.md/en/avia-invest-debts-of-over-22m-MDL-represent-part-of-7966_1073348.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Request to annul termination of contract to concede airport rejected*, 2022, https://www.ipn.md/en/request-to-annul-termination-of-contract-to-concede-airport-rejected-7967_1088029.html [dostęp: 08.08.2024 r.]

oświadczenia Igora Dodona agresywnymi, a działanie rządu w Kiszyniowie „wywieraniem największej presji”.

Przekazanie lotniska w zarząd prywatnej firmie stanowiło przykład niejasnego przekształcenia własnościowego, które niezależnie od skutków ekonomicznych było szeroko wykorzystywane politycznie³². Motyw odzyskiwania kontroli nad portem lotniczym służył politykom mołdawskim do budowania popularności i atakowania przeciwników. Podczas swojego urzędowania prezydent Igor Dodon zarzucał piastującej w lipcu 2019 roku urząd premiera Mai Sandu, że odroczyła Avia Invest SRL spłatę zaległego podatku w wysokości 118 mln MDL (ok. 26 mln

³² *Moldovan NGO seeks cancellation of Chisinau airport concession*, 2013, <http://www.infotag.md/reports-en/767771> [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Government's airport concession decision was taken with gross violation of legislation – human right activist*, 2013, <http://www.infotag.md/reports-en/767686> [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Avia Invest assets' takeover cannot take place if it affects state interests, deputy*, 2019, https://www.ipn.md/en/avia-invest-assets-takeover-cannot-take-place-if-it-affects-7965_1067667.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Maia Sandu: There was no consultation between Government and NR Investments Ltd.*, 2019, https://www.ipn.md/en/maia-sandu-there-was-no-consultation-between-government-and-nr-7966_1067769.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Igor Munteanu: Concession of Chisinau Airport involved serious violations*, 2019, https://www.ipn.md/en/igor-munteanu-concession-of-chisinau-airport-involved-serious-violations-7965_1067782.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Ministry of Economy will order an audit of investments made at airport*, 2019, https://www.ipn.md/en/ministry-of-economy-will-order-an-audit-of-investments-made-at-airport-7966_1067798.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Igor Munteanu tells which steps should be taken to cancel the airport concession contra*, 2019, https://www.ipn.md/en/igor-munteanu-tells-which-steps-should-be-taken-to-cancel-7967_1067837.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Igor Munteanu: Any proposals coming from Rothschild are poisonous and cannot be accepted*, 2019, https://www.ipn.md/en/igor-munteanu-any-proposals-coming-from-rothschild-are-poisonous-and-7967_1067935.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Parliament asks the Government to start the procedure of cancelling the Airport concession*, 2019, https://www.ipn.md/en/parliament-asks-the-government-to-start-the-procedure-of-cancelling-7966_1068612.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Igor Dodon about decision made by NR Investments Ltd*, 2019, https://www.ipn.md/en/igor-dodon-about-decision-made-by-nr-investments-ltd-7965_1070472.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Airport concessionaires want more transactions to be performed with Avia Invest, opinion*, 2019, https://www.ipn.md/en/airport-concessionaires-want-more-transactions-to-be-performed-with-avia-7978_1070488.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Court of Auditors: Concession of airport is an equation with many unknowns*, 2020, https://www.ipn.md/en/court-of-auditors-concession-of-airport-is-an-equation-with-7967_1071041.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Economy minister: Franchise agreement on airport can be terminated*, 2020, https://www.ipn.md/en/economy-minister-franchise-agreement-on-airport-can-be-terminated-7967_1071276.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Those to blame for concession to detriment of state should be identified, MP*, 2020, https://www.ipn.md/en/those-to-blame-for-concession-to-detriment-of-state-should-7965_1071961.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Approaches made to terminate contract with investor of Chisinau Airport*, 2020, https://www.ipn.md/en/approaches-made-to-terminate-contract-with-investor-of-chisinau-airport-7965_1074787.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Avia Invest: Concession contract is not and cannot be terminated*, 2020, https://www.ipn.md/en/avia-invest-concession-contract-is-not-and-cannot-be-terminated-7966_1074794.html [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Stockholm Arbitration Institute bans termination of contract for concession of airport*, 2020, https://www.ipn.md/en/stockholm-arbitration-institute-bans-termination-of-contract-for-concession-of-7966_1075304.html, [dostęp: 08.08.2024 r.]

PLN), co odsunęło formalnie możliwość ogłoszenia niewypłacalności spółki. Próba przejęcie przez premiera Iona Chicu kontroli nad przychodami lotniska miała osłabić wpływy Ilana Șora i Vladimira Plahotniuka, polityków i przedsiębiorców skonfliktowanych z Chicu i Dodonem.

W dniu 23 listopada 2022 r. kiszyniowski Sąd Apelacyjny zdecydował, że Międzynarodowy Port Lotniczy Kiszyniów, którym na podstawie umowy koncesji zarządza rosyjska spółka Avia Invest, kontrolowana pośrednio przez Ilana Șora, ma wrócić pod kontrolę państwa. W oświadczeniu medialnym, przedstawiciele Avia Invest uznali decyzję za niezgodną z prawem, twierdząc, że pozbawienie spółki prawa zarządu nad lotniskiem będzie skutkowało domaganiem się odszkodowań od rządu mołdawskiego w kwocie 90 mln EUR. Zapowiedziano także złożenie skargi do Sądu Najwyższego. Prezydent Maia Sandu skomentowała orzeczenie Sądu Apelacyjnego w Kiszyniowie, określając je jako porażkę skorumpowanego ugrupowania. Pogratulowała także całemu zespołowi zaangażowanemu w proces zwrotu lotniska: „Skorumpowana grupa, która w 2013 roku bezczelnie przejęła kontrolę nad lotniskiem, a w ostatnich miesiącach próbuje zdestabilizować sytuację w naszym kraju, w obawie przed utratą tego, co ukradła, poniosła dziś porażkę. Będziemy kontynuować reformę wymiaru sprawiedliwości, aby złodzieje i skorumpowani ludzie zwracali cały majątek skradziony państwu i obywatelom, a ludzie byli przekonani, że w Mołdawii można wymierzyć sprawiedliwość”³³. Międzynarodowy port lotniczy w Kiszyniowie jest obecnie zarządzany przez państwo. W 2024 roku parlament Republiki Mołdawii zdecydował, by umieścić lotnisko na liście przedsiębiorstw wyłączonych z prywatyzacji³⁴, na której znajdują się m.in. winiarnie Cricova i Mileștii Mici oraz fabryka koniaków Barza Albă. Nie zgodził się z tym Sąd Konstytucyjny Republiki Mołdawii, który podważył legalność tej decyzji³⁵. Na dzień złożenia

³³ Na podstawie informacji medialnych: http://www.infotag.md/m9_economics/303179/, https://www.ipn.md/ru/kishinevskiy-mezhdunarodnyy-aeroport-vozvrashchaetsya-v-sobstvennost-gosudarstva-7966_1093573.html https://www.ipn.md/ru/avia-invest-reshenie-o-rastorzhenii-konkessionnogo-dogovora-kishinevskogo-aerop-7966_1093574.html <https://noi.md/ru/obshhestvo/igori-muntyanu-koncessiya-ajeroporta-byla-prestupnoj-sdelkoj> <https://noi.md/ru/politika/nataliya-gavrilica-litrowa-neobhodimye-ukazaniya-po-nemedlennoj-peredache-ajeroporta-v-gosupravlenie> [dostęp: 25.11.2022 r.]

³⁴ *DOC Chisinau International Airport included in list of assets that cannot be privatized*, 2024, <https://www.moldpres.md/en/news/2024/05/24/24003832>, [dostęp: 08.08.2024 r.]; *Aeroportul Chișinău nu mai poate fi privatizat: instituțiile publice au la dispoziție o lună pentru a ajusta actele*; 2024, <https://newsmaker.md/ro/aeroportul-chisinau-nu-mai-poate-fi-privatizat-institutii-le-publice-au-la-dispozitie-o-luna-pentru-a-ajusta-actele/> [dostęp: 08.08.2024 r.]

³⁵ *Aeroportul POATE fi privatizat. Curtea Constituțională a declarat neconstituțional amendamentul în acest sens votat de 55 de parlamentari, în cadrul ședinței din data de 21 mai, 2024*, <https://tvstar.md/aeroportul-poate-fi-privatizat-curtea-constitutional-a-declarat-neconstituțional-amenda->

artykułu, parlament mołdawski pracuje nad kolejnym aktem prawnym, który ma zabezpieczyć kontrolę państwa nad RMO.

TRANS-OIL

W grupie uprzywilejowanych przedsiębiorstw Republiki Mołdawii szczególne miejsce zajmuje Trans-Oil³⁶. Firma zajmuje się handlem i dystrybucją oleju słonecznikowego, zbóż i ziaren. Oficjalna historia firmy została opisana w witrynie internetowej³⁷. Jednak podczas wielu nieformalnych konwersacji, osoby zajmujące się współpracą z najważniejszymi mołdawskimi firmami często twierdzą, że Trans-Oil jest faktycznym właścicielem obiektów strategicznej infrastruktury handlowej i dystrybucyjnej oraz najbardziej wartościowych nieruchomości komercyjnych w Republice Mołdawii, a także że jeden z banków komercyjnych powstał także po to, by obsługiwać finanse firmy i jej właścicieli. Oficjalnie na czele holdingu stoi obywatel amerykański Vaja Jhashi, o którym często mówi się, że potrafi nawiązać relacje z przedstawicielami każdego kolejnego rządu Republiki Mołdawii. W kontekście tego rodzaju informacji, których weryfikacja, szczególnie w oparciu o dokumentację, jest utrudniona, media Republiki Mołdawii podały informację, że w dniu 18 maja 2022 roku Komisja ds. Sytuacji Nadzwyczajnych Republiki Mołdawii wydała zarządzenie nr 21³⁸, na podstawie którego olej słonecznikowy produkowany w Mołdawii został wpisany na listę towarów ważnych społecznie, zawieszając możliwość ubiegania się zwrotu podatku VAT z tytułu eksportu tego towaru. Dla konsumentów oznaczało to stabilizację cen oleju słonecznikowego, który wiosną gwałtownie podrożał, by w następstwie omawianej decyzji administracyjnej wrócić do ceny z początku roku 2022. Producent tłumaczył, że wzrost cen detalicznych spowodowany był wzrostem kosztów surowców energetycznych oraz wyższymi cenami skupu nasion. Trans-Oil w oświadczeniu medialnym dodał, że litrowe opakowanie oleju pod marką Floris w sklepach kosztuje ok. 29 MDL (6,45 PLN). Zamierzając podnieść cenę oleju, na dwa tygodnie przed planowaną podwyżką ceny, Trans-Oil poinformował o tym sieci handlowe, które od razu

---

mentul-in-acest-sens-votat-de-55-de-parlamentari-in-cadrul-sedintei-din-data-de-21-mai/, [dostęp: 08.08.2024 r.]

³⁶ <https://www.transoilcorp.com> [dostęp: 26.11.2022 r.]

³⁷ *The Company History*, <https://www.transoilcorp.com/about-us/the-company-history> [dostęp: 08.08.2024 r.]

³⁸ *Comisia pentru Situatii Excepționale a Republicii Moldova*, https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/dispozitia_cse_a_rm_nr.21_din_18.05.2022.pdf, [dostęp: 26.11.2022 r.]

podniosły ceny na zapasy, którymi dysponowały nawet do 50 MDL (11,12 PLN) za litr oleju. Wtedy producent zwrócił się do sieci handlowych i dystrybutorów z prośbą o wsparcie jego wysiłków na rzecz ustalenia jednej marży dla produktu Floris, który ma duże znaczenie konsumenckie w Republice Mołdawii. Jednocześnie Trans-Oil oświadczył, że pokrywa stratę finansową na sprzedaży oleju Floris dochodami z eksportu oleju słonecznikowego, którego cena w regionie stale rośnie. Władze spółki podjęły próby rozmów z przedstawicielami Komisji ds. Sytuacji Nadzwyczajnych Republiki Mołdawii celem osiągnięcia porozumienia w sprawie stabilizacji ceny oleju Floris w sklepach.

W odpowiedzi Urząd Ochrony Konkurencji dokonał inspekcji w Trans-Oil, a przewodniczący Parlamentu Republiki Mołdawii Igor Grosu³⁹ wezwał Urząd Ochrony Konkurencji do należytego zbadania wzrostu cen oleju słonecznikowego, stwierdzając, że: „Istnieje firma monopolistyczna, której monopol należy przełamać. Albo Urząd Ochrony Konkurencji udowodni swoją żywotność i przydatność dla społeczeństwa mołdawskiego w przypadku takiego monopolisty, albo nie potrzebujemy takiej instytucji”.

Istotnym jest to, że Komisja ds. Sytuacji Nadzwyczajnych Republiki Mołdawii mocą zarządzenia nr 21 z dnia 18 maja 2022 roku podjęła decyzję, by nie zwracać z budżetu państwa podatku od wartości dodanej (VAT) należnego Trans-Oil za zakupione surowce i zużyte usługi przy produkcji oleju słonecznikowego wysłanego na eksport. Komisja nakazała, aby cały zapłacony wcześniej podatek VAT był wliczany do kosztów produkcji, co dodatkowo zwiększa koszt tego produktu. W praktyce oznaczało to, że za ostatnich 11 dni w maju 2022 roku Trans-Oil musiał uwzględnić w swoich kosztach ponad 10 mln MDL (2,23 mln PLN) podatku VAT, który wcześniej był zwracany przez budżet. Trans-Oil nazwał decyzję Komisji bezprecedensowym i rażącym naruszeniem podstawowego prawa gospodarczego wobec krajowego producenta z udziałowcami amerykańskimi, w tym Oaktree Capital Management LLP⁴⁰. Firma uważa, że odmowa zwrotu podatku VAT „jest okrutną praktyką nacjonalizacji zysków prywatnego przedsiębiorcy, którą można interpretować jako bezpośrednie i nieuzasadnione zagrożenie dla prowadzenia działalności gospodarczej w Mołdawii w warunkach gospodarki rynkowej”. Trans-Oil poinformował partnerów rozwojowych Republiki Mołdawii o konsekwencjach takiej decyzji dla jego działalności oraz dla klimatu inwestycyjnego. Spółka złożyła pozew do Izby Odwoławczej o niezgodność z decyzją

³⁹ <https://www.parlament.md/StructuraParlamentului/Deputa%c8%9bii/tabid/87/Id/818/language/en-US/Default.aspx>, [dostęp: 26.11.2022 r.]

⁴⁰ <https://www.oaktreecapital.com> [dostęp: 08.08.2024 r.]

Komisji ds. Sytuacji Nadzwyczajnych, który został odrzucony. Izba Odwoławcza wskazała, że uzasadnienie orzeczenia zostanie przedstawione w ciągu 30 dni. Następnie Trans-Oil skierował skargę do Sądu Najwyższego. Oprócz składania pism o wszczęcie postępowań sądowych Trans-Oil kierował wnioski do Komisji ds. Sytuacji Nadzwyczajnych, Ministerstwa Finansów oraz Państwowej Służby Podatkowej. Firma miała wiele pytań technicznych dotyczących realizacji niektórych postanowień Zarządzenia Komisji nr 21 z dnia 18 maja 2022 roku o rozliczanie należnego podatku za okres przed 18 maja 2022 roku oraz dalszych dotyczących szczegółowych zasad naliczaniu podatku. Trans-Oil twierdził, że nie otrzymał odpowiedzi, dlatego zdecydował o podniesieniu ceny na olej Floris przeznaczony na rynek mołdawski.

HAZARD I GRY LOSOWE DOSTĘPNE DLA OBYWATELI REPUBLIKI MOŁDAWII

Rynek hazardu w Republice Mołdawii, historycznie zdominowany był przez operatorów zarejestrowanych w innych niż mołdawska jurysdykcjach. Według danych Banku Narodowego Mołdawii⁴¹ w 2018 roku dokonano 1,23 mln operacji płatniczych oznaczonych jako gry i rozrywka na łączną kwotę 280,64 mln MDL (ok. 62,23 mln PLN). W roku 2019 było to 1,8 mln operacji wartych 386,97 MDL (ok. 86 mln PLN). W 2020 roku rynek hazardu zagranicznego przyniósł ponad 520 mln MDL przychodów (ok. 115,56 mln PLN), kiedy to zarejestrowano 2,32 mln operacji. Rok później było to 3,15 mln operacji o łącznej wartości 691,6 mln MDL (ok. 153,69 mln PLN). Transfer środków odbywa się za pośrednictwem usług płatniczych online do internetowych witryn hazardowych za granicą, które nie mają zezwolenia na działalność w Republice Mołdawii. Należy przy tym zaznaczyć, że w tej kalkulacji nie uwzględniono przelewów za pośrednictwem kart bankowych, co oznacza, że ostateczna kwota może być jeszcze wyższa. Porównując te wyniki z raportem licencjonowanej według prawa mołdawskiego spółki NGM, partnera Narodowej Loterii Mołdawskiej, która prowadzi zakłady online⁴² pod nazwą 7777, która zadeklarowała, że w 2019 roku jej klienci wykonali 29 677 operacji łącznej wartości 5,43 mln MDL (ok. 1,21 mln PLN), rok później było to 52 439 operacji wartych 8,7 mln MDL (ok. 1,94 mln PLN), a w 2021 roku

⁴¹ *Moldova's gambling black market*, 2022, <https://legal-monitor.md/en/projects/piata-gri-jocuri-de-noroc>, [dostęp: 20.07.2022 r.]

⁴² www.7777.md, [dostęp: 20.07.2022 r.]

241 652 operacji na kwotę 536 mln MDL (ok. 119,12 mln PLN), można wnioskować, że nielegalny hazard online w Republice Mołdawii cieszy się większą popularnością od legalnego, a ogólna skłonność obywateli mołdawskich do gier losowych wzrasta. Główną przyczyną zmiany proporcji między przychodami witryn działających zgodnie z mołdawskim prawem a tymi, które działają poza jurysdykcją Rządu w Kiszyniowie, stało się aktywne wprowadzenie geolokalizacji i geoblokady w marcu 2021 roku.

Według raportu opublikowanego przez Stowarzyszenia Legal Business Monitor⁴³ na szczycie przemysłu hazardowego Republiki Mołdawii⁴⁴ stoi Spółka Akcyjna Narodowa Loteria Mołdawska⁴⁵, przedsiębiorstwo posługujące się licencją⁴⁶ numer 371 z dnia 24 maja 2011 roku na prowadzenie działalności opartej o gry losowe wydaną przez Rząd Republiki Mołdawii. Na podstawie decyzji rządu Republiki Mołdawii numer 639 z dnia 14 sierpnia 2017 roku w sprawie warunków partnerstwa publiczno-prawnego⁴⁷ wyselekcjonowano partnerów, którzy mogli działać w obszarze gier losowych. Były to spółki austriackiego holdingu Novomatic AG: Novo Gaming M Technologies GmbH oraz Novomatic Gaming Industries GmbH, które otrzymały odpowiednie pozwolenia w obszarze automatów do gier z wygranymi pieniężnymi, w tym za pomocą środków komunikacji elektronicznej oraz podmioty New Games AD, National Lottery AD i NGM SPC Limited z Bułgarii, które miały zająć się obszarami loterii i zakładów na zawody i wydarzenia sportowe, za pomocą środków komunikacji elektronicznej. W połowie 2019 roku uruchomiono państwowy serwis 7777, który spełniając wymogi obowiązującego prawa, zapewniał za pomocą środków komunikacji elektronicznej dostęp do udziału w loteriach i zakładach. Do blokady stron WWW zarejestrowanych poza mołdawską jurysdykcją doszło po tym, jak 16 grudnia 2020 roku

⁴³ *State monopoly on gambling games: how russian illegal offshore companies make money on the imperfect legislation of the republic of moldova*, https://legal-monitor.md/en/assets/img/Doc/Research_offshoreEN.docx [dostęp: 03.08.2022 r.]

⁴⁴ *Государственная монополия на азартные игры: как российские нелегальные офшоры зарабатывают на несовершенном законодательстве республики Молдова*, https://legal-monitor.md/en/assets/img/pdf-files/Short_presentationRU.pdf, [dostęp: 03.08.2022 r.]

⁴⁵ <https://www.lnm.md>, [dostęp: 03.08.2022 r.]

⁴⁶ HOTĂRÂRE Nr. 371, din 24-05-2011, cu privire la crearea Societății pe Acțiuni „Loteria Națională a Moldovei”, 2021, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=1807&lang=ro, [dostęp: 08.08.2024 r.]

⁴⁷ HOTĂRÂRE Nr. HG639/2017, din 14.08.2017, cu privire la aprobarea obiectivelor și a condițiilor parteneriatului public-privat pentru dezvoltare activităților SA „Loteria Națională a Moldovei”, precum și a cerințelor generale privind selectarea partenerului privat, 2017, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=101587&lang=ro [dostęp: 08.08.2024 r.]

dokonano szeregu zmian w obowiązujących przepisach⁴⁸, a czterech głównych dostawców Internetu na obszarze, który kontrolują konstytucyjne władze Republiki Mołdawii: Orange Moldova, Starnet Telecom, MoldCell oraz MoldTelecom zaczęło faktycznie stosować filtry geoblokujące. Mimo to niektóre spółki fintech zajmujące się obsługą cyfrowych płatności, jak np. Paymaster SRL, operator popularnego systemu RunPay, nadal umożliwiały przekazywanie środków na strony takie jak: 1xbet.com, parimatch.com, betwinner.com czy marathonbet.com, które nie posiadały licencji według prawa Republiki Mołdawii. Z przekazywania środków na te i podobne strony wycofały się Moldova AgroIndBank i VictoriaBank. Środki, które trafiały za granicę, osłabiały strukturę przychodów Narodowej Loterii Mołdawskiej i zmniejszały dochody budżetowe państwa mołdawskiego. Po tym, jak stopniowo i systemowo wzmocniono ofertę operatora i uszczelniono cyfrową granicę, jego przychody wzrosły z 0 MDL w 2016 do 1,38 mld MDL (ok. 0,31 mld PLN) w 2021 roku⁴⁹. Według danych Ministerstwa Finansów Republiki Mołdawii opisanych w tabeli poniżej, Narodowa Loteria Mołdawska w I kwartale 2021 roku pod względem przychodów stała się drugim po Spółce Akcyjnej Termoelectrica, zajmującej się dystrybucją gazu i energii elektrycznej, przedsiębiorstwem w państwie.

Zagraniczni konkurenci Narodowej Loterii Mołdawskiej to przede wszystkim firmy kapitałowo i osobowo rosyjskie. Ich rynkowa rozpoznawalność oparta jest o adres strony WWW i logotyp, dlatego opisać je należy przede wszystkim, podając ich adresy internetowe. Zenitbet.com działa w Rosji od 1998 roku, obecnie na podstawie licencji z Curacao. 1xBet.com to moskiewska spółka działająca od 2007 roku z bazą użytkowników na poziomie około 400 tys., zarejestrowana w Curacao, z lokalną licencją. PariMatch.com powstała w 1994 roku w Kijowie, cztery lata później rozszerzyła działalność na Federację Rosyjską, by rozpocząć działalność online w 2000 roku na podstawie licencji wydanej w Curacao. Trzeba przyznać autorom pomysłu na adres strony WWW, że wyjątkowo sprytnie nawiązali do nazwy budzącej rozpoznawalne skojarzenia. Zenit.win, kolejna spółka rosyjska, podobnie jak najstarsza w gronie założona w 1994 roku przez szachistę Anatola Machulskiego Fonbet.ru. Każda z tych firm ma na swoim koncie zakazy działalności wydawane przez rządy szeregu państw, gdyż była podmiotem lub przedmiotem postępowań dotyczących przepływów pieniężnych. Wszystkie także

⁴⁸ LEGE Nr. 257, din 16-12-2020, cu privire la modificarea unor acte normative, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=124566&lang=ro, [dostęp: 08.08.2024 r.]

⁴⁹ *Comunicat*, <http://www.lnm.md/uploads/editor/946f5d7b33040d86e17f50b4d0982a54.pdf>, [dostęp: 04.08.2022 r.]

Tabela 1. Przychody Narodowej Loterii Mołdawskiej na tle konkurencyjnych firm

Nr. d/o	Firma	I kwartał 2016	I kwartał 2017	I kwartał 2018	I kwartał 2019	I kwartał 2020	I kwartał 2021
1	S.E. „Moldelectrica”	278,2	278,9	297,1	301,7	287,6	313,6
2	S.E. „Fabrica de sticla din Chisinau”	126,0	36,1	153,8	159,2	157,6	178,3
3	S.E. „Calea Ferata din Moldova”	404,8	467,2	435,4	498,0	344,7	220,3
4	S.E. Administratia de stat a drumurilor”	19,9	21,6	28,1	27,2	26,5	30,4
5	S.E. „Posta Moldovei”	190,4	192,0	201,8	251,8	194,2	209,0
6	S.E. „Combinatul de Vinuri de calitate”Milestii Mici”	10,5	15,3	18,0	20,6	8,5	13,6
7	S.E. „Portul Fluvial Ungheni”	1,5	2,5	1,7	1,7	1,8	5,9
1	JSC „Moldtelecom”	1141,2	894,4	863,2	835,4	794,1	813,9
2	JSC „Termoelectrica”	1361,3	1441,2	1562,5	1508,1	1327,4	1544,9
3	JSC „Red Nord”	-*	-	334,0	378,1	337,0	371,7
4	JSC „ CET-Nord”	131,3	136,4	181,8	158,0	190,7	224,0
5	JSC” Combinatul de vinuri Cricova”	65,8	73,1	92,8	94,9	64,7	86,8
6	JSC „ Metalferos”	397,5	565,5	693,1	702,6	479,5	1340,5
7	JSC „Loteria Nationala a Moldovei”	-	1,8	1,6	343,8	203,7	1385,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów Republiki Mołdawii

dość kreatywnie korzystały z możliwości rejestrowania działalności w jurysdykcjach znanych z elastyczności podatkowej i finansowej, jak i z przychylności dla prowadzenia działalności hazardowej. Dostęp do szczegółowych i potwierdzonych informacji jest utrudniony, ale można stwierdzić, że zarejestrowana na Gibraltarze firma Tech in fusion Ltd, która zarządza stronami internetowymi 1xBet.com i 1-x-bet.com w 2016 roku została uznana za prowadzącą działalność na rzecz organizacji i prowadzenia gier hazardowych z naruszeniem rosyjskiego ustawodawstwa przez rosyjską Federalną Służbę Podatkową. Dostęp do strony 1xBet.com jest zakazany w wielu krajach, a trzy osoby fizyczne związane nią znajdują się na międzynarodowej liście poszukiwanych za nielegalne organizowanie i prowadzenie hazardu, m.in. za przyjmowanie zakładów na walki kogutów, walki z udziałem dzieci oraz łączenie funkcji kasyna z dystrybucją pornografii. Przez pewien czas piłkarze brytyjskich klubów FC Chelsea i Liverpool FC reklamowali serwis. Umowy sponsorskie zostały później zerwane. Mimo to po 2017 roku piłkarze moskiewskiego klubu Lokomotiv nosili stroje z logotypem 1xBet.com. Według portalu antykorupcyjnego antikor.com.ua⁵⁰, istniejąca od 2013 roku firma hazardowa PariMatch.com znajduje się na listach sankcyjnych, m.in. w USA, Kanadzie, krajach Unii Europejskiej i Wielkiej Brytanii. Od 2020 roku firma była notowana w 97 sprawach sądowych, z których większość to sprawy karne. Co więcej, ten sam portal, powołując się na liczne publikacje w mediach, pisze, że PariMatch.com aktywnie rozwijał sieć zakładów hazardowych w regionach poza kontrolą Kijowa, w Doniecku i Ługańsku. Ponadto artykuł mówi, że w 2017 roku Prokuratura Generalna Ukrainy wszczęła sprawę karną przeciwko przedsiębiorstwu. Według śledztwa grupa oszustów stworzyła system legalizacji środków, które przechodzą przez biuro bukmachera i są wysyłane do Federacji Rosyjskiej. Pieniądze przechodziły przez rachunki otwarte w oddziałach Alfa-Bank. Według ukraińskich organów ścigania wartość środków, które powracały na rynek jako inwestycje rosyjskie wyniosła 350 000 000 USD. W 2020 roku Narodowa Komisja ds. Regulacji Państwowych w Dziedzinie Komunikacji i Informatyzacji Ukrainy poinformowała, że zablokowano dostęp do stron hazardowych, w tym stron 1xBet.com i PariMatch.com⁵¹. Decyzja została podjęta w ramach postępowania karnego w sprawach prania pieniędzy, fałszowania dokumentów oraz nielegalnego hazardu.

⁵⁰ *Пошук по сайту: parimatch*, <https://antikor.com.ua/articles?search=parimatch> [dostęp: 04.08.2022 r.]

⁵¹ *До уваги операторів, провайдерів телекомунікацій!*, https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site%2Findex&pg=99&id=1870&language=uk&fbclid=IwAR3kZGEP3eOBf-7YoYf2BEYIKLeFL-paoTjMVKses_houAgsGfdkzJfRoNeo [dostęp: 04.08.2022 r.]

W kwietniu 2022 roku ukazał się raport Stowarzyszenia Legal Monitor „Percepcja mołdawskiego społeczeństwa wobec loterii i zakładów sportowych”⁵². Na 28 stronach Legal Monitor wraz z iData opisał w szczegółach demografię, psychografię i dane behawioralne obywateli Republiki Mołdawii zajmujących się hazardem i grami losowymi. Wśród zaprezentowanych tam wyników najciekawsze to te, które mówią o tym, że ryzyko hazardu pociąga przedstawicieli wszystkich narodowości zamieszkujących Republikę Mołdawii; głównie obstawiają kwotę 100 MDL (ok. 22 PLN); nie uważają się za uzależnionych; często nie mają zdania na temat swojego hobby i unikają udzielania konkretnych odpowiedzi o szczegółach. Jednocześnie ponad połowa uważa, że część z przychodów firm hazardowych powinna być przeznaczona na finansowanie rozwoju mołdawskiego sportu. Autorzy ankiety w jej podsumowaniu zaś stwierdzili m.in., że: bezwzględna większość ankietowanych (81,1%) odpowiedziała, że nie ryzykuje obstawiania gier i zakładów; 1,3% graczy gra codziennie; 8,1% respondentów wierzy, że reklama w telewizji lub Internecie może skłonić ich do gry. Zdecydowana większość ankietowanych (67,7%) uważa, że ludzie ryzykują w nadziei na wygraną; 24,9% jest przekonanych, że emocje i adrenalina to podstawa ich motywacji, a 12,8% uważa, że chodzi o zabawę. Tylko 0,2% uczestników badania uważa, że powodem uczestnictwa w grach hazardowych jest uzależnienie. Jednocześnie 2% uczestników badania uważa się za uzależnionych od hazardu.

UMIESZCZENIE OSÓB FIZYCZNYCH I PRAWNYCH NA LIŚCIE SANKCJI DEPARTAMENTU SKARBU USA

Wieczorem 26 października 2022 roku (godziny poranne czasu waszyngtońskiego) ówczesny ambasador USA w Republice Mołdawii Kent Logsdon poinformował, że Departament Skarbu⁵³ USA nałożył sankcje na dziewięć osób fizycznych i dwanaście osób prawnych, w tym sankcje o charakterze osobistym na zbiegłych mołdawskich oligarchów Vladimira Plahotniuka i Ilana Șora. Wśród przyczyn wymieniono zaangażowanie w korupcję, wrogie przejęcie zyskownych przedsiębiorstw oraz wywieranie wpływu na instytucje państwowe, a także udział w promocji polityki Kremla: „Stany Zjednoczone zawsze wspierały Mołdawię i ludność

⁵² *Sociological study. Moldavian citizens perception of lotteries and sports Betting*, 2022, <https://legal-monitor.md/en/assets/img/pdf-files/sondajEN.pdf> [dostęp: 04.08.2022 r.]

⁵³ *Response to Corruption and Election Interference in Moldova*, Press statement Antony J. Blinken, Secretary of State, <https://www.state.gov/response-to-corruption-and-election-interference-in-moldova>, 26.10.2022 r., [dostęp: 08.08.2024 r.]

tego kraju w walce z korupcją i we wdrażaniu reformy wymiaru sprawiedliwości. Dziś rozpoczynamy nowy etap zmagania. Departament Stanu USA nakłada sankcje osobiste na obywateli Mołdawii Vladimira Plahotniuka i Ilana Șora, a także na ich krewnych i wielu obywateli rosyjskich, w imieniu których działali, aby zdestabilizować sytuację w Mołdawii”. Sankcje obejmują zamrożenie aktywów i mienia w Stanach Zjednoczonych, zakaz transakcji z obywatelami amerykańskimi, zakaz wjazdu do Stanów Zjednoczonych, a także zakaz świadczenia usług i przekazywania pieniędzy osobom, które są objęte sankcjami. Plahotniuc znalazł się na liście za działanie podjęte za czasów rządów Partii Demokratycznej Mołdawii. W szczególności oświadczenie Biura Kontroli Aktywów Zagranicznych Departamentu Skarbu USA wskazuje, że Plahotniuc kontrolował organy ścigania i wykorzystywał je do walki ze swoimi politycznymi i biznesowymi konkurentami: „Plahotniuc polecił organom ścigania wszczęcie spraw karnych przeciwko osobom fizycznym i prawnym, które były w opozycji wobec Partii Demokratycznej Mołdawii w przededniu wyborów w 2018 roku. Plahotniuc kontrolował sądownictwo i wykorzystywał sądy mołdawskie do manipulowania i unieważnienia wyborów burmistrza Kiszyniowa w czerwcu 2018 roku”. Ilan Șor został wpisany na listę za wspieranie rosyjskich prób podważenia mołdawskiej demokracji. Sankcjami została objęta Partia Șor kierowana przez niego i jego żonę, słynną rosyjską piosenkarkę Jasmine (właściwie: Sarah Șor). W komunikacie Departament Skarbu⁵⁴ USA czytamy: „W przededniu wyborów parlamentarnych w 2021 roku Rosja planowała podważyć pozycję prezydent Mai Sandu i przywrócić Republikę Mołdawii do swojej strefy wpływów. Aby wesprzeć ten plan, Ilan Șor współpracował z przedstawicielami Rosji przy tworzeniu sojuszu politycznego w celu kontrolowania mołdawskiego parlamentu, który następnie uchwaliłby szereg aktów ustawodawczych w interesie Federacji Rosyjskiej. Od czerwca 2022 roku partia otrzymuje wsparcie Rosji, a Partia Șor koordynuje z przedstawicielami innych oligarchów wywołanie niepokojów politycznych w Mołdawii. W czerwcu 2022 roku Ilan Șor współpracował z organizacjami w Moskwie, aby podważyć przygotowanie i zatwierdzenie wniosku Mołdawii o akcesję do Unii Europejskiej”. Na liście znalazł się także rosyjski biznesmen Igor Czajka oraz szereg kontrolowanych przez niego firm. Według Departamentu Skarbu USA Czajka wraz z rzecznikiem Kremla Dmitrijem Pieskowem opracował szczegółowe plany obalenia prezydent Sandu i przywrócenia Mołdawii do rosyjskiej strefy wpływów, m.in. pośrednicząc w sojuszu między Partią Șor a Partią Socjalistów

⁵⁴ *Treasury Targets Corruption and the Kremlin's Malign Influence Operations in Moldova*, <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1049>, 26.10.2022 r., [dostęp: 08.08.2024 r.]

Republiki Mołdawii kierowaną przez byłego prezydenta Igora Dodona. Według doniesień medialnych⁵⁵ władze rosyjskie wykorzystały firmy Czajki do przekazania środków finansowych partiom politycznym w Republice Mołdawii. W opublikowanym 28 października 2022 roku w „The Washington Post” artykule⁵⁶ opisano działalność Igora Dodona jako szefa Mołdawsko-Rosyjskiego Związku Biznesu, który miał reprezentować interesy Igora Czajki w Republice Mołdawii, w tym w Naddniestrzu, za wynagrodzeniem przekraczającym 45 tys. USD miesięcznie. Wspomniana decyzja Departamentu Skarbu USA wymieniła także inne osoby i podmioty, które miały aktywnie wpływać na sytuację w Republice Mołdawii, m.in. burmistrza Kiszyniowa Iona Cebana oraz trzech obywateli rosyjskich Jurija Gudilina, Olgę Grak i Leonida Gonina. Według Ministerstwa Skarbu USA są to polityczni technologowie, którzy pracowali w Mołdawii, wykonując zadania Federalnej Służby Bezpieczeństwa Rosji: „Gudilin, Grak i Gonin pracowali jako doradcy byłego prezydenta Dodona podczas wyborów prezydenckich w Mołdawii w 2020 roku. Spotkali się też z członkami Partii Socjalistów Republiki Mołdawii, którą w tym czasie kierował Dodon. Podczas tych spotkań Gudilin i Grak naciskali na członków partii, aby przyjęli ich pomoc i wskazówki, obiecując wpłynąć na rosyjską administrację prezydencką w sprawie próśb władz Mołdawii o pomoc. W 2021 roku technologowie polityczni związani z Federalną Służbą Bezpieczeństwa Rosji zaproponowali wykorzystanie rosyjskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych do poszukiwania obywateli Republiki Mołdawii mieszkających w Rosji i przekonania ich do głosowania. W celu podważenia stanowiska władz mołdawskich zespół Gudilina planował zatrudnić stały zespół do publikowania komentarzy na portalach społecznościowych i audycjach internetowych. Ponadto, zgodnie z jednym ze schematów zaproponowanych przez Gudilina, planowano zorganizować serię kradzieży samochodów w Mołdawii, aby następnie, za pośrednictwem prorosyjskich mediów, zrzucić winę na ukraińskich uchodźców”.

Ówczesna premier Republiki Mołdawii Natalia Gavrilița tak skomentowała umieszczenie osób fizycznych i prawnych na liście sankcji Departamentu Skarbu USA: „Sankcje ogłoszone przez Stany Zjednoczone są potwierdzeniem słuszności wszystkich naszych działań mających na celu walkę z korupcją i postawienie przed sądem osób zamieszanych w głośne sprawy karne”. Według prezydent Mai Sandu: „Działania rządu USA powinny być przykładem dla mołdawskiego

⁵⁵ Na podst. Infotag Analytics, wyd. 43 (688), 02.11.2022 r.

⁵⁶ C. Belton, *Russia's security service works to subvert Moldova's pro-Western government*, <https://www.washingtonpost.com/world/2022/10/28/russia-fsb-moldova-manipulation>, 28.10.2022 r., [dostęp: 08.08.2024 r.]

wymiaru sprawiedliwości, który sabotował i przeciągał śledztwa karne, badanie materiałów w sądzie, ściganie korupcji i odzyskiwanie pieniędzy od Plahotniuka, Şora i innych skorumpowanych urzędników”. Minister sprawiedliwości Sergiu Litvinenco zaznaczył, że „tylko najwięksi przestępcy trafiają na tzw. Listę Magnickiego⁵⁷. Mechanizm nakładania sankcji przez USA wobec skorumpowanych urzędników w Mołdawii powinien zostać wprowadzony do ustawodawstwa Mołdawii i odzwierciedlony w działaniach władz⁵⁸. Byłoby absurdem, gdyby osoby objęte sankcjami nie mogły korzystać np. z mienia i aktywów na terytorium Stanów Zjednoczonych i szeregu innych państw, ale mogły to robić swobodnie w Mołdawii. Takie zmiany zostaną wprowadzone do przepisów i to bardzo szybko, zaś nieuzasadnione opóźnienie w rozpatrywaniu spraw przestępców objętych sankcjami międzynarodowymi nie może być interpretowane inaczej niż jako współudział w ich zbrodniach”.

Objęcie sankcjami Vladimira Plahotniuka i Ilana Şora przez USA oznacza także, że władze Republiki Mołdawii same nie podjęły działań, które mogłyby skutecznie zmierzać do wyjaśnienia okoliczności ich działalności, zdobywania funduszy oraz faktycznej zdolności wpływania na organy mołdawskiej administracji. W debacie publicznej nie poruszono roli mołdawskiego wymiaru sprawiedliwości, tak jakby przyjęto, że ciągnąca się za nim przez trzy dekady istnienia Republiki Mołdawii opinia, że albo unika karania osób wpływowych, albo wręcz służy im jako narzędzie do pozyskiwania korzyści majątkowych, jest oczywista, niepodważalna i niezmienna. W przestrzeni publicznej często pojawiały się głosy, że Plahotniuc przebywał na Cyprze Północnym, a szef Partii Şor ukrył się w Izraelu i tak długo, jak nie znajdą się na obszarach, gdzie sięga amerykańska lub mołdawska jurysdykcja, personalnie pozostaną nietykalni. Prawnik Plahotniuka Iurie Margineanu w swoich wypowiedziach medialnych podjął próbę obniżenia znaczenia sankcji, twierdząc, że: „To bardziej ruch polityczny niż prawny. Sankcje nie mają podstaw i nie będą pociągać za sobą konsekwencji w Mołdawii. A to, co poruszyło nasze społeczeństwo i polityczne piękno świata, to to, że może się to zdarzyć tylko w słabo rozwiniętym państwie”. Były prezes Sądu Konstytucyjnego Alexandru Tanase stanął na stanowisku, że sankcje są dowodem poparcia, jakiego USA udzieliły Mai Sandu: „Musimy oddać Sandu, że najwyraźniej jej wpływy, w tym w administracji USA, są bardzo duże. W przeciwnym razie trudno byłoby sobie wyobrazić, co musiałoby się stać, żeby Plahotniuc i Şor znaleźli

⁵⁷ *Global Magnitsky Act*, <https://www.state.gov/global-magnitsky-act> [dostęp: 02.11.2022 r.]

⁵⁸ *Global Magnitsky Sanctions*, <https://home.treasury.gov/policy-issues/financial-sanctions/sanctions-programs-and-country-information/global-magnitsky-sanctions> [dostęp: 02.11.2022 r.]

się na liście Magnickiego”. Były lider Partii Demokratycznej Mołdawii Vladimir Plahotniuc zapowiedział powrót do polityki celem przywrócenia porządku w ojczyźnie. Oświadczył to w wywiadzie opublikowanym w portalu tribuna.md⁵⁹, który znany jest ze wsparcia, jakiego udzielał byłemu premierowi Vladowi Filatowi, byłemu prezydentowi Igorowi Dodonowi, burmistrzowi Kiszyniowa Ionowi Cebanowi, a także Plahotniukowi, gdy ten był najważniejszą osobą w państwie mołdawskim. W kontekście umieszczenia go na liście osób objętych sankcjami Departamentu Skarbu USA sformułowania wynikające z wywiadu zabrzmiały jak rzucenie wyzwania tak władzom mołdawskim, jak i amerykańskim: „Podjąłem decyzję i chcę teraz powiedzieć: podjąłem decyzję o powrocie do mołdawskiej polityki. Jestem politykiem, który wie, jak radzić sobie z kryzysami i nadszedł mój czas. Teraz moja kolej na zorganizowanie zespołu politycznego, jeszcze raz wrócimy do władzy i pokażemy, jak prowadzić kraj w czasach kryzysu i jak rządzić skutecznie i z konkretnymi rezultatami. Kryzys i potrzeby ludzi sprowadziły mnie z powrotem do polityki Mołdawii, a nie do czegoś innego”. W dalszej części opowiedział szczegółowo o błędach władz popełnionych w zakresie finansów i walki z inflacją, o potrzebie utrzymania stabilności w kraju, o rosnących cenach i zagrożeniach dla bezpieczeństwa obywateli, twierdząc jednocześnie, że wie, jak zmierzyć się z tymi wyzwaniami. Wyjaśnił także, że decyzja o oddaniu władzy w Partii Demokratycznej Mołdawii podjęta została w wyniku demokratycznego wyboru, nie zaś pod przymusem. Sankcje określił jako bezpodstawne, zaprzeczył także oskarżeniom o kradzież miliarda dolarów z systemu bankowego. Plahotniuc w swoim wywiadzie starał się udowodnić, że jest prześladowany przez władze z powodów politycznych, porównując się do innych przywódców, którzy popadali w konflikty z prawem⁶⁰, jednocześnie unikając wypowiedzi na temat relacji, jakie łączyły go z byłym prezydentem Igozem Dodonem, a także dystansując się od zajęcia stanowiska w sprawie trwającej w Ukrainie wojny: „Jestem z Mołdawianami. Byłem i zawsze będę z Mołdawianami. Nie możemy w żaden sposób wpływać na rozwój wojny na Ukrainie. To, co się tam dzieje, zależy od innych czynników, innych sił i innych aktorów geopolitycznych. Obywatele Mołdawii rozumieją to i chcą, aby rząd w Kiszyniowie zaangażował się w mniej deklaratywną i beзуżyteczną geopolitykę oraz nadał priorytet potrzebom i bezpieczeństwu ludzi, którzy tak liczyli na dobre czasy podczas głosowania. I w żadnym

⁵⁹ *Interviu în exclusivitate cu Vladimir Plahotniuc – despre revenirea în politica moldovenească*, <https://tribuna.md/2022/10/28/interviu-in-exclusivitate-cu-vladimir-plahotniuc-despre-revenirea-in-politica-moldoveneasca>, 28.10.2022 r., [dostęp: 08.08.2024 r.]

⁶⁰ Tu należy przypomnieć, że najwyższe oficjalne stanowisko, jakie Vladimir Plahotniuc zajmował przez około rok, to wiceprzewodniczący Parlamentu Republiki Mołdawii.

wypadku obecny rząd nie powinien pozwalać i prowokować rozprzestrzenienia się tej wojny na suwerenne terytorium Mołdawii, w żadnym wypadku nie powinien pozwalać na rozlew krwi ze strony Mołdawian”.

PRIORYTET: REFORMA GOSPODARCZA

Opisane powyżej przedsięwzięcia na styku polityki, gospodarki i działalności wbrew prawu to tylko część nierynkowego aspektu gospodarki Republiki Mołdawii. Można przypuszczać, że lista beneficjentów, spółek oraz innych podmiotów, które służą do pobierania przychodów z działalności omijającej lub łamiącej obowiązujące regulacje jest znacznie dłuższa. Zapewne także obszary gospodarki, w których w wyniku korupcji wypracowywano zyski w sposób sprzeczny z prawem, fałszując rachunkowość celem unikania płacenia stosownych danin publicznych, są szersze niż wymienione w artykule. Priorytetem obecnego kierownictwa politycznego państwa mołdawskiego jest integracja z Unią Europejską. Probieżem determinacji do wprowadzenia rynkowych zasad prowadzenia działalności gospodarczej będą efekty reform, które mają stymulować przedsiębiorczość i ułatwiać zakładanie oraz prowadzenie działalności gospodarczej. Faktyczna zmiana stanie się widoczna, gdy w Kiszyniowie i pozostałych miastach Republiki Mołdawii zaczną otwierać się nowe przedsiębiorstwa, z centrów znikną ruiny starych budynków i puste place, a obywatele Republiki Mołdawii przestaną migrować w poszukiwaniu pracy, mieszkań i dostępu do usług społecznych.

BIBLIOGRAFIA

1. https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/dispozitia_cse_a_rm_nr.21_din_18.05.2022.pdf, [dostęp: 26.11.2022 r.]
2. Comunicat, <http://www.lnm.md/uploads/editor/946f5d7b33040d86e17f50b4d0982a54.pdf>, [dostęp: 04.08.2022 r.]
3. Global Magnitsky Act, <https://www.state.gov/global-magnitsky-act> [dostęp: 02.11.2022 r.]
4. Global Magnitsky Sanctions, <https://home.treasury.gov/policy-issues/financial-sanctions/sanctions-programs-and-country-information/global-magnitsky-sanctions> [dostęp: 02.11.2022 r.]
5. Государственная монополия на азартные игры: как российские нелегальные офшоры зарабатывают на несовершенном законодательстве республики Молдова, https://legal-monitor.md/en/assets/img/pdf-files/Short_presentationRU.pdf, [dostęp: 03.08.2022 r.]
6. HOTĂRÂRE Nr. 371, din 24-05-2011, cu privire la crearea Societății pe Acțiuni „Loteria Națională a Moldovei”, 2011, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=1807&lang=ro, [dostęp: 08.08.2024 r.]
7. HOTĂRÂRE Nr. HG639/2017, din 14.08.2017, cu privire la aprobarea obiectivelor și a condițiilor parteneriatului public-privat pentru dezvoltanie activităților SA „Loteria Națională a Moldovei”, precum și a cerințelor generale privind selectarea partenerului privat, 2017, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=101587&lang=ro [dostęp: 08.08.2024 r.]
8. https://danubeports.eu/images/11_Tucher-Mathias_von_GIFP_Danube_Ports_Day_17_Nov_2020_compressed.pdf [dostęp: 20.08.2022 r.]
9. <https://www.legis.md/cautare/downloadpdf/101587>, 2017, [dostęp: 08.08.2024 r.]
10. <https://www.parlament.md/StructuraParlamentului/Deputa%c8%9bii/tabid/87/Id/818/language/en-US/Default.aspx>, [dostęp: 26.11.2022 r.]
11. Infotag Analytics, wyd. 2 (549), 22.01.2020 r.
12. Infotag Analytics, wyd. 5 (650), 02.02.2022 r.
13. Infotag Analytics, wyd. 6 (651), 09.02.2022 r.
14. Infotag Analytics, wyd. 34 (679), 24.08.2022 r.
15. Infotag Analytics, wyd. 40 (685), 12.10.2022 r.
16. Infotag Analytics, wyd. 43 (688), 02.11.2022 r.
17. LEGE Nr. 257, din 16-12-2020, cu privire la modificarea unor acte normative, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=124566&lang=ro, [dostęp: 08.08.2024 r.]
18. Moldova’s gambling black market, 2022, <https://legal-monitor.md/en/projects/piata-gri-jocuri-de-noroc>, [dostęp: 20.07.2022 r.]
19. Office for Democratic Institutions and Human Rights, Republic of Moldova. Presidential Election 1 and 15 November 2020. ODIHR Limited Election Observation Mission Final Report, <https://www.osce.org/files/f/documents/1/5/479972.pdf> [dostęp: 08.09.2022 r.]

20. Sociological study.Moldavian citizens perception of lotteries and sports Betting, 2022, <https://legal-monitor.md/en/assets/img/pdf-files/sondajEN.pdf> [dostęp: 04.08.2022 r.]
21. State monopoly on gambling games: how russian illegal offshore companies make money on the imperfect legislation of the republic of moldova, https://legal-monitor.md/en/assets/img/Doc/Research_offshoreEN.docx [dostęp: 03.08.2022 r.]
22. <https://www.metalferos.md> [dostęp: 10.02.2022 r.]
23. <https://www.aommz.com/en> [dostęp: 10.02.2022 r.]
24. <https://sheriff.md> [dostęp: 10.02.2022 r.]
25. https://ro.wikipedia.org/wiki/Ceslav_Ciuhrii [dostęp: 09.09.2022 r.]
26. <https://satulgerman.md> [dostęp 08.08.2024 r.]
27. https://pl.wikipedia.org/wiki/Natalia_Gordienko [dostęp: 08.08.2024 r.]
28. <https://www.instagram.com/natalitsa> [dostęp 08.08.2024 r.]
29. <https://regata.md> [dostęp: 20.08.2022 r.]
30. <https://www.maib.md/en> [dostęp 08.08.2024 r.]
31. <http://www.audiovizual.md> [dostęp: 12.10.2022 r.]
32. <https://gifp.md/en/operator-page> [dostęp: 20.08.2022 r.]
33. <https://www.facebook.com/DanubeLogistics>
34. <https://www.linkedin.com/company/ics-danube-logistics-srl> [dostęp: 08.08.2024 r.]
35. https://www.dnb.com/business-directory/company-profiles.danube_logistics_holding_bv.f-0408da4dde2b950d3071c38f3cd87cb.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
36. <https://www.danube-logistics.info> [dostęp: 08.08.2024 r.]
37. https://rocketreach.co/ics-bemol-retail-srl-profile_b5ce3d84f42e0918 [dostęp: 08.08.2024 r.]
38. *In response to the EBRD's press release, BEMOL RETAIL is providing following statement*, 2021, https://www.ipn.md/en/in-response-to-the-ebdrs-press-release-bemol-retail-is-providing-following-state-7542_1080556.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
39. *BEMOL accused of manipulating public opinion*, <https://timpul.md/language/en/articol/bemol-accused-of-manipulating-public-opinion-166567.html> [dostęp: 08.08.2024 r.]
40. *Mathias von Tucher appointed as general director of Danube Logistics SRL*, 2019, <https://gifp.md/en/news/mathias-von-tucher-appointed-as-general-director-of-danube-logistics-srl> [dostęp: 08.08.2024 r.]
41. *Mathias VON TUCHER*, https://rocketreach.co/mathias-von-tucher-email_22189757 [dostęp: 08.08.2024 r.]
42. <https://www.danubeports.eu/19-governance/advisory-group/49-thomas-moser> [dostęp: 08.08.2024 r.]
43. I. Ernst, *EBRD takes over operator of Moldova's sole port*, 20.05.2021, <https://www.intellinews.com/ebrd-takes-over-operator-of-moldova-s-sole-port-21090> [dostęp: 08.08.2024 r.]
44. *Bemol Retail a câştigal definitiv procesul judiciar în Țările de Jos*, 15.09.2021, <https://www.mold-street.com/?go=news&n=12689> [dostęp: 08.08.2024 r.]

45. O. Cotruța, *Bemol Retail a câștigat definitiv procesul judiciar în Olanda. Portul Giurgiulești s-ar putea întoarce proprietarului*, 15.08.2021, <https://bani.md/bemol-retail-a-castigat-definitiv-procesul-judiciar-in-olanda-portul-giurgiulesti-s-ar-putea-intoarce-propietarului> [dostęp: 08.08.2024 r.]
46. *ECO-BUS weekly digest*, 24.05.2021 https://www.ipn.md/en/eco-bus-weekly-digest-7966_1081833.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
47. *EBRD details investment in Moldova's Giurgiulești Port*, 29.06.2021, https://www.ipn.md/en/ebrd-details-investment-in-moldovas-giurgiulesti-port-7966_1082672.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
48. *EBRD becomes owner of Giurgiulesti International Free Port*, 19.05.2021, https://www.ipn.md/en/ebrd-becomes-owner-of-giurgiulesti-international-free-port-7966_1081730.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
49. *EBRD and Giurgiulești International Free Port*, <https://www.ebrd.com/documents/admin/giurgiulesti-international-free-port.pdf?blobnocache=true> [dostęp: 08.08.2024 r.]
50. I. Gulca, M. Necșuțu, *The war between Aliyev and Moser: How the Giurgiulesti International Free Port became EBRD property*, 21.05.2021, <https://anticoruptie.md/en/investigations/economic/the-war-between-aliyev-and-moser-how-the-giurgiulesti-international-free-port-became-ebrd-property> [dostęp: 08.08.2024 r.]
51. *Thomas Moser refutes rumors about acquisition of giurgiulesti port shares*, 01.10.2019 <http://www.infotag.md/economics-en/279357> [dostęp: 08.08.2024 r.]
52. *Statement of Thomas Moser*, 01.10.2019, http://www.infotag.md/press_release_en/279349 [dostęp: 08.08.2024 r.]
53. *Thomas Moser: Rafiq Aliyev is attempting to coerce me into agreeing to the sale of Danube Logistics Holding BV*, <https://timpul.md/language/en/articol/thomas-moser-rafiq-aliyev-is-attempting-to-coerce-me-into-agreeing-to-the-sale-of-danube-logistics-holding-bv-147350.html> [dostęp: 08.08.2024 r.]
54. *Bemol: Îndemn către Dl. Thomas Moser să respecte Republica Moldova și legile acesteia*, 02.03.2021, <https://www.mold-street.com/?go=news&n=11814> [dostęp: 08.08.2024 r.]
55. M. Necșuțu, *Investigație: Cum a ajuns Portul Internațional Liber Giurgiulești din Republica Moldova în proprietatea BERD. Războiul dintre oamenii de afaceri Rafiq Aliyev și Thomas Moser*, 21.05.2021, <https://www.g4media.ro/investigatie-cum-a-ajuns-portul-international-liber-giurgiulesti-din-republica-moldova-in-propietatea-berd-razboiul-dintre-oamenii-de-afaceri-rafiq-aliyev-si-thomas-moser.html> [dostęp: 08.08.2024 r.]
56. *Îndemn către Dl. Thomas Moser să respecte Republica Moldova și legile acesteia*, 03.03.2021, <https://realitatea.md/indemn-catre-dl-thomas-moser-sa-respecte-republica-moldova-si-legile-acesteia> [dostęp: 08.08.2024 r.]
57. <https://airport.md/en/contacts/airport-history#block3> [dostęp: 08.08.2024 r.]
58. <https://profiles.rise.md/profile.php?id=200313094412> [dostęp: 08.08.2024 r.]
59. <https://profiles.rise.md/profile.php?id=200313094412&lang=eng> [dostęp: 08.08.2024 r.]

60. https://qoobus.com/en/company/md/societateacuraspunderelimitataavia-invest-_-1013600025635 [dostęp: 08.08.2024 r.]
61. <https://www.data2b.md/ro/companies/1013600025635/srl-avia-invest> [dostęp: 08.08.2024 r.]
62. <https://b2bhint.com/en/company/md/avia-invest-srl--1013600025635> [dostęp: 08.08.2024 r.]
63. https://seenews.com/companies/company_profile/avia-invest-srl-425485 [dostęp: 08.08.2024 r.]
64. M. Necsutu, *Rothschild Company Abandons Bid to Run Moldova Airport*, 23.12.2019, <https://balkaninsight.com/2019/12/23/rothschild-company-abandons-bid-to-run-moldova-airport> [dostęp: 08.08.2024 r.]
65. *Public Property Agency sues Avia Invest*, 27.05.2020, https://www.ipn.md/en/public-property-agency-sues-avia-invest-7966_1073812.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
66. *PPA increases amount claimed from Avia Invest*, 18.06.2020, https://www.ipn.md/en/ppa-increases-amount-claimed-from-avia-invest-7966_1074272.html, [dostęp: 08.08.2024 r.]
67. *PPA asks Avia Invest to transfer back assets of Chisinau Airport*, 10.07.2020, https://www.ipn.md/en/ppa-asks-avia-invest-to-transfer-back-assets-of-chisinau-7966_1074793.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
68. *Ion Chicu about "Avia Invest": We consider it didn't fulfill obligations*, 11.07.2020, https://www.ipn.md/en/ion-chicu-about-avia-invest-we-consider-it-didnt-7967_1074800.html. [dostęp: 08.08.2024 r.]
69. *Igor Munteanu: We did not find confirmation that „Avia Invest” would have invested its own money in the Airport*, 08.10.2019, https://www.ipn.md/en/igor-munteanu-we-did-not-find-confirmation-that-avia-invest-7967_1068672.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
70. *"Avia Invest" asked to present cost basis for airport charges*, 12.03.2020, https://www.ipn.md/en/avia-invest-asked-to-present-cost-basis-for-airport-charges-7966_1072126.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
71. *Avia Invest invested in airport primarily from current activity, PPA vice director*, 19.03.2021, https://www.ipn.md/en/avia-invest-invested-in-airport-primarily-from-current-activity-ppa-7966_1080448.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
72. *Avia Invest reacts to request made by Civil Aviation Administration*, 30.03.2020, https://www.ipn.md/en/avia-invest-reacts-to-request-made-by-civil-aviation-administration-7966_1072548.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
73. *Avia Invest: Debts of over 22m lei represent part of penalties*, 07.05.2020 https://www.ipn.md/en/avia-invest-debts-of-over-22m-MDL-represent-part-of-7966_1073348.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
74. *Request to annul termination of contract to concede airport rejected*, 23.02.2022, https://www.ipn.md/en/request-to-annul-termination-of-contract-to-concede-airport-rejected-7967_1088029.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
75. *Moldovan NGO seeks cancellation of Chisinau airport concession*, 09.12.2013, <http://www.infotag.md/reports-en/767771> [dostęp: 08.08.2024 r.]

76. *Government's airport concession decision was taken with gross violation of legislation – human right activist*, 07.10.2013, <http://www.infotag.md/reports-en/767686> [dostęp: 08.08.2024 r.]
77. *Avia Invest assets' takeover cannot take place if it affects state interests, deputy*, 23.08.2019, https://www.ipn.md/en/avia-invest-assets-takeover-cannot-take-place-if-it-affects-7965_1067667.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
78. *Maia Sandu: There was no consultation between Government and NR Investments Ltd.*, 29.08.2019, https://www.ipn.md/en/maia-sandu-there-was-no-consultation-between-government-and-nr-7966_1067769.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
79. *Igor Munteanu: Concession of Chisinau Airport involved serious violations*, 30.08.2019, https://www.ipn.md/en/igor-munteanu-concession-of-chisinau-airport-involved-serious-violations-7965_1067782.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
80. *Ministry of Economy will order an audit of investments made at airport*, 30.08.2019, https://www.ipn.md/en/ministry-of-economy-will-order-an-audit-of-investments-made-7966_1067798.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
81. *Igor Munteanu tells which steps should be taken to cancel the airport concession contra*, 03.09.2019, https://www.ipn.md/en/igor-munteanu-tells-which-steps-should-be-taken-to-cancel-7967_1067837.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
82. *Igor Munteanu: Any proposals coming from Rothschild are poisonous and cannot be accepted*, 07.09.2019, https://www.ipn.md/en/igor-munteanu-any-proposals-coming-from-rothschild-are-poisonous-and-7967_1067935.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
83. *Parliament asks the Government to start the procedure of cancelling the Airport concession*, 04.10.2019, https://www.ipn.md/en/parliament-asks-the-government-to-start-the-procedure-of-cancelling-7966_1068612.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
84. *Igor Dodon about decision made by NR Investments Ltd*, 23.12.2019, https://www.ipn.md/en/igor-dodon-about-decision-made-by-nr-investments-ltd-7965_1070472.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
85. *Airport concessionaires want more transactions to be performed with Avia Invest, opinion*, 24.12.2019, https://www.ipn.md/en/airport-concessionaires-want-more-transactions-to-be-performed-with-avia-7978_1070488.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
86. *Court of Auditors: Concession of airport is an equation with many unknowns*, 24.01.2020, https://www.ipn.md/en/court-of-auditors-concession-of-airport-is-an-equation-with-7967_1071041.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
87. *Economy minister: Franchise agreement on airport can be terminated*, 05.02.2020, https://www.ipn.md/en/economy-minister-franchise-agreement-on-airport-can-be-terminated-7967_1071276.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
88. *Those to blame for concession to detriment of state should be identified, MP*, 05.02.2020, https://www.ipn.md/en/those-to-blame-for-concession-to-detriment-of-state-should-7965_1071961.html [dostęp: 08.08.2024 r.]

89. *Approaches made to terminate contract with investor of Chisinau Airport*, 10.07.2020, https://www.ipn.md/en/approaches-made-to-terminate-contract-with-investor-of-chisinau-airport-7965_1074787.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
90. *Avia Invest: Concession contract is not and cannot be terminated*, 10.07.2020, https://www.ipn.md/en/avia-invest-concession-contract-is-not-and-cannot-be-terminated-7966_1074794.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
91. *Stockholm Arbitration Institute bans termination of contract for concession of airport*, 03.08.2020, https://www.ipn.md/en/stockholm-arbitration-institute-bans-termination-of-contract-for-concession-of-7966_1075304.html [dostęp: 08.08.2024 r.]
92. http://www.infotag.md/m9_economics/303179/ [dostęp: 25.II.2022 r.]
93. https://www.ipn.md/ru/kishinevskiy-mezhdunarodnyy-aeroport-vozvrashchaetsya-v-sobstvennost-gosudarstva-7966_1093573.html [dostęp: 25.II.2022 r.]
94. https://www.ipn.md/ru/avia-invest-reshenie-o-rastorzenii-kontsessionnogo-dogovora-kishinevskogo-aerop-7966_1093574.html [dostęp: 25.II.2022 r.]
95. <https://noi.md/ru/obshchestvo/igori-muntyanu-koncessiya-ajeroporta-byla-prestupnoj-sdelkoj> [dostęp: 25.II.2022 r.]
96. <https://noi.md/ru/politika/nataliya-gavrilica-litrowa-neobhodimye-ukazaniya-po-nemedlennoj-peredache-ajeroporta-v-gosupravlenie> [dostęp: 25.II.2022 r.]
97. *DOC Chisinau International Airport included in list of assets that cannot be privatized*, 24.05.2024, <https://www.moldpres.md/en/news/2024/05/24/24003832> [dostęp: 08.08.2024 r.]
98. *Aeroportul Chișinău nu mai poate fi privatizat: instituțiile publice au la dispoziție o lună pentru a ajusta actele*, 24.05.2024, <https://newsmaker.md/ro/aeroportul-chisinau-nu-mai-poate-fi-privatizat-institutiile-publice-au-la-dispozitie-o-luna-pentru-a-ajusta-actele/>, [dostęp: 08.08.2024 r.]
99. *Aeroportul POATE fi privatizat. Curtea Constituțională a declarat neconstituțional amendamentul în acest sens votat de 55 de parlamentari, în cadrul ședinței din data de 21 mai*, 21.06.2024, <https://tvstar.md/aeroportul-poate-fi-privatizat-curtea-constitucionala-a-declarat-neconstitucional-amendamentul-in-acest-sens-votat-de-55-de-parlamentari-in-cadrul-sedintei-din-data-de-21-mai/> [dostęp: 08.08.2024 r.]
100. <https://www.transoilcorp.com> [dostęp: 26.II.2022 r.]
101. *The Company History*, <https://www.transoilcorp.com/about-us/the-company-history> [dostęp: 08.08.2024 r.]
102. <https://www.oaktreecapital.com> [dostęp: 08.08.2024 r.]
103. www.7777.md [dostęp: 20.07.2022 r.]
104. <https://www.lnm.md> [dostęp: 03.08.2022 r.]
105. *Повук на каўмы: париматч*, <https://antikor.com.ua/articles?search=parimatch> [dostęp: 04.08.2022 r.]

-
106. До уваги операторів, провайдерів телекомунікацій!, https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site%2Findex&pg=99&id=1870&language=uk&fbclid=IwAR3kZGEp3eOBf-7YoY-f2BEYIKLeFLpaoTjMVKses_houAgsGfdkzfJRoNeo [dostęp: 04.08.2022 r.]
107. *Response to Corruption and Election Interference in Moldova, Press statement Antony J. Blinken, Secretary of State*, 26.10.2022, <https://www.state.gov/response-to-corruption-and-election-interference-in-moldova>, [dostęp: 08.08.2024 r.]
108. *Treasury Targets Corruption and the Kremlin's Malign Influence Operations in Moldova*, 26.10.2022, <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1049> [dostęp: 08.08.2024 r.]
109. C. Belton, *Russia's security service works to subvert Moldova's pro-Western government*, 28.10.2022, <https://www.washingtonpost.com/world/2022/10/28/russia-fsb-moldova-manipulation/>, [dostęp: 08.08.2024 r.]
110. *Interviu în exclusivitate cu Vladimir Plahotniuc - despre revenirea în politica moldovenească*, 28.10.2022, <https://tribuna.md/2022/10/28/interviu-in-exclusivitate-cu-vladimir-plahotniuc-despre-revenirea-in-politica-moldoveneasca> [dostęp: 08.08.2024 r.]